

قالبین هیژئ د زمانئ کوردی (گوڤه‌را به‌هدینی) دا ل دویف فونولوجیا میتریکه‌ل

کسر یاسین محمد* و عبدالوهاب خالد موسی**
 *پشکا زمانئ کوردی، کولیزا زمانان، زانکویا دهوک، هه‌رئما کوردستانی – عیراق
 **زانکویا نه‌وروز، هه‌رئما کوردستانی – عیراق

((میتروویا وه‌رگرتنا فه‌کولینی: 3 نیسانی، 2022، میتروویا ره‌زامه‌ندیا به‌لافکرئ: 8 نه‌یلوئ، 2022))

پوخته

قالبین هیژئ د زمانئ کوردیدا بابه‌ته‌کئ گرنگئ ده‌نگسازیه، نه‌ف لیکولینه هه‌ولده‌که بو دیارکرن و شروفه‌کرنه قالبین هیژئ د زمانئ کوردی (گوڤه‌را به‌هدینی) دا، هه‌روه‌سا گرنگی دانه ب جهئ هیژا سه‌ره‌کی د ناستئ په‌یقیدا ل دویف (تیورا فونولوجیا میتریکه‌ل یا Hayes 1995) ی. هیژ ل دویف نه‌ف تیورئ، ستراکچه‌ره‌کئ هه‌رمیه بو قالبین ریتمئ، برکه‌ک ژ کومه‌کا برگین پیکفه گرنیدای د ناف هه‌رمیدا ژ برگین دیترئ هه‌فسووین خو به‌رچافتره. نه‌وژئ د سنورئ ناخفتتکه‌رئین سه‌نته‌رئ ده‌فوکا ده‌وکیدا نمونه ل دویف نه‌وان پارامیته‌رئین (Hayes 1995) ی داناین هاتینه شروفه‌کرن. ژبو دیارکرنه قالبین هیژئ یین دروست پندقیه جه‌ند خاله‌کان ل به‌ر چاف وه‌ربرگین، وه‌کی (جورین پینگافئ، سنورداری و ناراستا پینگافئ، هه‌ستیاریا جه‌ندی و نیکسترا میتریکه‌ل).
 گرنگترین پرسیار یان گریمانین لیکولینی نه‌فه‌نه: (نایا تیورا فونولوجیا میتریکه‌ل Hayes 1995) ی ل سه‌ر زمانئ کوردی ده‌ئته جیه‌جیکرن یان نه؟ نه‌گه‌ر به‌رسف به‌لی بیت، نایا سه‌ره د پینگافیدا ده‌هفته لایئ راستئ یان چه‌پئ؟ بو یان پینگاف یا سنورداره یان یا بی سنوره؟ ناراستا نافرنا پینگافئ ژ لایئ راستئ ده‌سپندکه‌ت به‌ره‌ف چه‌پئ؟ یان به‌روفازئ؟ سه‌نگا برگئ یا هه‌ستیاره نانکو برگین سفک و گران کارتیکرنا خو ژبو دیارکرنه جه‌ئ هیژئ هه‌یه؟ یان یا هه‌ستیار نه‌یه؟ ریک ب نیسکتر میتریکه‌لی و پینگافین ناست نزم ده‌ئته دان یان نه؟ نه‌ف جه‌نده ب ریا شیکرنا نمونه بو پینگافین میتریکه‌لی دئ هیته نه‌جامدان یین کو د دار و تورین میتریکه‌لیدا ده‌ئته دیارکرن. د نه‌جامدا دیارده‌بیت کو تیورا (هه‌یس) ی یا نوی ل سه‌ر قالبین هیژئ - (یا سه‌ره‌کی و لاه‌کی) - ل گوڤه‌را به‌هدینی د زمانئ کوردیدا ده‌ئته جیه‌جیکرن.

په‌یقین سه‌ره‌کی: برکه، سه‌ره، پینگاف، دارا میتریکه‌ل، تورا میتریکه‌ل، تورا کفانکری، نیکسترا میتریکه‌ل.

لیستا کورترن و هیمایان:

MP	فونولوجیا میتریکه‌ل.	L2	ناستی/ریزا په‌یقئ
F	پینگاف	'	برگا به‌یز
S. σ:	برگا به‌یز د دارا میتریکه‌لیدا	.	برگا لاواز ل دویف ریبارا تورا میتریکه‌ل یا کفانکری
W. σ:	برگا لاواز د دارا میتریکه‌لیدا	و	برگا سفک
Σ	برکه	→←	پنگو هورینا هیژئ
←	ناراستا ده‌سپندکرنه ستراکچه‌رئ پینگافئ	* x	هیمایان تورا میتریکه‌لی (بو هه‌ر برکه‌کئ پاشی برگین به‌یز پاشی به‌یزترین برکه)
L0	ناستی/ریزا برگئ	()	ستراکچه‌را پینگافئ
L1	ناستی/ریزا پینگافئ	*	دروست نینه.

پیشه‌کی

(Halle and Vergnaud, 1987) کومه‌کا پارامیته‌ران پیشنیازکر و ل دوماهیی (Hayes 1995) ی ب تیروته‌سه‌لی نه‌ف تیوره داریژتیه .. ده‌ئته پیشبینیکرن کو نه‌ف لیکولینه یا جیاواریت ژ لیکولینئ ل پیش نوکه ده‌ریاره ی هیژئ د زمانئ کوردیدا هاتینه نه‌جامدان، ژ به‌رکو تیورا میتریکه‌ل نه‌وا ژ لایئ (Hayes 1995) یقه په‌ره‌پئ هاتیه‌دان، دئ هیته په‌یره‌وکرن ژبو دیارکرنه جه‌ئ هیژئ د گوڤه‌را به‌هدینیدا کو نه‌وژئ کومه‌کا پارامیته‌ران ب خوقه‌دگریت، ل دویف نه‌وان پارامیته‌ران دئ شیین جه‌ئ هیژئ و سنور و ناراستا پینگافئ د زمانئ کوردیدا

ناقونبشانی لیکولینی (قالبین هیژئ د زمانئ کوردی (گوڤه‌را به‌هدینی) دا ل دویف فونولوجیا میتریکه‌ل) ه، کو تیدا هه‌ول هاتینه دان لایه‌نین فونولوجیئ قالبین هیژئ و دیارکرنه جه‌ئ هیژا سه‌ره‌کی د گوڤه‌را به‌هدینیدا د چارچوئ فونولوجیا میتریکه‌لیدا ل دویف (تیورا فونولوجیا میتریکه‌لا پارامیتریکئ یا Hayes 1995) ی به‌ئنه تاقیکرن. هه‌رچه‌نده ده‌سپندکا هه‌را نه‌فئ تیورئ بو (Liberman&Prince, 1977) دزقریت کو یا تابه‌ت بو ب هیژا زمانئ ئینگلیزیه پاشی

هەرچەندە هیز یا گریدای پەقییە، بەلێ دکەقیته سەر گری و رستیزی، مەبەست ژێ هیزا پەقییە د ناڤ رستی و گریبیدا (رحمان ئیسماعیل حەسەن، ۱۹۹۸: ۹۶). جیاوازی هیزا پەقی ژ هیزا رستی، هیز د پەقییدا دکەقیته سەر برگەکی ژ برگی پەقی و نەیا نازادە کو ژ برگەکی بو ئیکا دی بەیته ڤهگۆهاتن، بەلێ د رستیدا پەقیەک دەیتە هەلبژاردن و هیز دکەقیته سەر، ژبەرکو نەرکی هیزی د رستیدا دەستیشانکرنا گرنکترین رەگەزی واتادارە هەروسا نازادیا وی ل دویڤ مەبەستا ناخفتنکەری دەیتە گۆهورین (عەبدولسەلام نەجمەدین و شیرزاد سەبری، ۲۰۱۱: ۱۴۸-۱۴۹)، ئانکو دەمی ناخفتنکەری دڤیت جەخت ل سەر پەقیەکی بکەت، ل وی دەمی کارتیکرن ل سەر جەقی هیزی دەیتە کرن، بۆنموونە ئەو پەقیین هیل ل ژیر د رستین خواریدا جەقی جەختکرنا ناخفتنکەرییە و هیزی بو خو رادکیشن:

(۱) ناریزی خو ئامادەکر. ناریزی خو ئامادەکر.

جەقی هیزی د زمانی کوردیدا یی جیەگیر نینە، ب شیوەکی گشتی دی نامازەکا کورت بو جەقی هیزی^۲ د زمانی کوردیدا ب ئەڤی رەنگی ل خوارێ دەین:

۱-۱-۲: هیزا سەرەکی ل دویڤ یاسایا گشتی یا زمانی کوردی، هەردەمی ناڤ وەکو پەقیەکا ڤەرەنگی بکارهات، هیز دی کەقیته سەر ڤاولی برگا دوماهی ژ پەقی، ژبلی ناویزان (رحمان ئیسماعیل حەسەن، ۱۹۹۸: ۱۰۵)، وەک:

(۲) خال- xa'ɫ، کۆچبەر- kotʃbæ'r، ئاوارە- 'pawarəʔ، ناخفتنکەر- 'ʔaxivtɪnkə'r.

سەرەدەریکرن ل گەل پەقیین نەسەدەیین لیکدای هەروەک پەقیین سادە دەیتە کرن، وەک:

(۳) رۆژنامە (مجد معروف ۱۹۹۷: ۵۰)- 'rəʒnamə، سەرسینگ- 'sərsi'ng، راستگۆ- 'rastgo.

۱-۱-۲: هەردەمی مۆرفیمەک ل سەر ناڤی هاتە زیدەکرن، پتیریا جاران هیز دی ل دویڤ بەیزی و لاوازی وی مۆرفیمە مینیت، ژهەزی گوتننیه کو رادا یان ریزا کیشانا هیزی ل دویڤ دەنگین برگی دەیتە گۆهارتن واتە دەنگین برگی کاریگەرییا هەی ژبو راکیشانا هیزی د برگییدا،

دیارکەین، ژبەرکو دەیتە گریمانەکرن کو ئەڤ تیورە ل سەر زمانی کوردی گوفەرا بەهدینی دەیتە جیەجیکرن، هەروسا ئیکسترا مێتریکەلین فۆنۆلوجیا مێتریکەلی ژ ی کو رۆلەکی بەرچاڤ د دەستیشانکرنا جەقی هیزییدا دگێرن لەورا بۆینە خالین گرنگین لیکۆلینا مە. دابیشا لیکۆلینێ د ئەوی خالیدایە، کو زانینا جەقی برگا بەیز- strong د پینگاڤا مێتریکەلیدا ل دویڤ پارامیتەرین (Hayes 1995) ی چ برکا دار یان تورین مێتریکەلی هەندەجاران دبیته ئەگەری دەستیشانکرنا ئاراستا دروستکرنا پینگاڤی، بەلێ شارەزابون ل سەر سنووری پینگاڤی و پینگاڤین ئاست نزم پتیریا جاران لدویڤ شروڤەکرنا نمونان دەمینیت.

ل دویڤ پیزانینین لیکۆلەری، ل پێش نوکە چ هەولدان و پیکول دەربارەوی ئەڤی بابەتی ل گوفەرا بەهدینی نەهاتینە ئەنجامدان، لەورا مەب دەلیڤە دیت تیشکەکی بێخینە سەر. سەبارەت دانا و کەرەستین هاتینە تومارکرن و شروڤەکرن د لیکۆلینیدا، ژ ناخفتنا سروشتی یا خەلکی سەنتەری دەوکی هاتینە خرڤەکرن و ب دریزاها لیکۆلینێ رینڤیسەکا تایبەت و ئیکگرتی هاتینە پەیرەوکرنا هەروسا نمونەزی ب ئەلفابینیا جیەهانی (IPA) هاتینە نڤیسین.

نارمانج ژ ئەڤی لیکۆلینێ ئەو، تیورا پارامیتریکی یا فۆنۆلوجیا مێتریکەلی بو هیزی د گوفەرا بەهدینی یا زمانی کوردیدا بەیتە بەحسکرن و جیەجیکرن کا چەوا هیز د پینگاڤاندا دەیتە دەستیشانکرنا و جووری پینگاڤی و ئاراستە و سنوور بەیتە دیارکرن داکو ئەنجامین پیدڤی ب دەستڤە بەین.

۱- هیز د چارچۆفی مێتریکەلیدا Stress in metrical framework-

۱-۱: هیز د زمانی کوردیدا^۱ Stress in

:Kurdish language -

هەر زمانەکی تایبەتمەندیین خۆیین فۆنۆلۆزی ژبو دیارکرنا جەقی هیزا سەرەکی و لاوەکی هەنە، واتە هیز دکەقیته سەر هەمی برگی پەقی، بەلێ رادا بەیزبونا وان ژیکجودایە (وریا عومەر ئەمین، ۲۰۰۹: ۲۸۵).

جۆری قاولی برگئی- سەنگا برگئی (رحمان ئیسماعیل حەسەن، ۱۹۹۸: ۹۵).

۱-۱-۴: ئەقە وئ چەندئ ناگەهینیت کو هیز د زمانئ کوردیدا هەمی دەمان ل دوماهییه، بەلکو د هەندەک بارودوخاندا دکەفیتە دەستپیکئی یان ل نیفەکی. بۆنموونه، هیز د کاراندا دکەفیتە سەر برگا دەستپیکئی، وەک:

(۸) کێل-ke'la، سەرهلدا-sə'r'hilda، روینشت-rwi'nift.

۱-۱-۵: ب شێوەکی گشتی هەمی پیشگری ل گەل کاری دەین، وەک (دا، را، هەل، قە،...) بین داریژتئی و (نە-ل گەل هەمی دەمین کاری-، (نا-ل گەل کاری نەبوری- و (ب)ا فرمانئ (رحمان ئیسماعیل (۱۹۹۸: ۱۰۰-۱۰۳) بین ریزمانئ دەهیز راکیش ناکو هیزئ رادکیشە دەستپیکئی، وەک:

(۹) گرت-gi'rt، هەلگرت-hə'lgirt، داگرت-da'girt، بگرە-bi'grə، نەگرە-nə'girə، هەلنەگرە-hə'lnəgire، نەکرن-nə'kirin، رانەکرن-ra'nəkirin، ناکەت-na'kət.

هەردەمی دوو پیشگر ب هەقرا هاتن، کێز ل پیشییه ئەو دئ هیزئ بوخو راکیشیت.

۱-۱-۶: پاشگری ریزمانئ، وەک نیشانین نفشی (ا، ئ، ی، ئ) بین دوخی خستەسەر و (ی، ئ) بین دوخی تیان، جەناقین لکاو و مۆرفیمین نەنیاسینئ (یک، مە، ئ) دەمی ل سەر ناڤەکی دەینە زیدەکرن هیزئ وەرناگرن، واتە هیز دەمینیتە ل جەئ خۆ- کو دبیتە نیڤەکا پەیقئ-، بەلئ دەمی (یک، مە، ئ) ل گەل پەیقەکا ئیک برگەیا بزۆکەدار دەین (عبدالوهاب خالد موسی، ۲۰۰۹: ۶۷) رەنگە هیزئ بیخیتە سەر قاولئ دوماهیئ ژ پەیقئ، بەلئ ناکەفیتە سەر مۆرفیما نەنیاسینئ بخو، ژ بەرکو یا هیز راکیش نیە، وەک:

(۱۰) گولا-gu'la، ماموستایین-... mamosta'yen، زەلامئ-zəla'mi، کچ-ki'tj، کچەک-kitjə'k، کچیک-kitje'k.

۱-۱-۷: نامرازین لیکدانئ ژ مۆرفیمین ناویزەنە، لەورا هیز دکەفیتە سەر برگا دەستپیکئی (Ahmad, A.R. 1986: 85).

هەندەک دەنگ ریزەکا زۆر ژ هیزئ دکیشن و هەندەکژئ ریزەمیەکا کێما هیزئ دکیشن، بەلئ هەند هەست پئ ناهیتەکرن (غازی فاتح ۸۴-۹۳، ۱۹۸۴)، بۆنموونه ب شێوەکی گشتی پتیریا (پاشگری داریژتئی) ل گەل ناڤان دەهیز راکیشن، وەک:

(۴) ئاسنگەر-asingə'r، پرسیار-pirsya'r، مەنجەلوک-məndzələ'k، زاویتەیی-zawitəyi'.

بەروفاژئ پاشگری ریزمانئ کو ب تئ چەندەک ژئ هیزئ وەردگرن³ ژ وان پاشگری نیاسینئ (مەکە)، کۆمئ (ان) و بەراورد و بالا (تر، تری)، وەک:

(۵) قوتابئ-qutabi'، قوتابییهکە-qutabiyəkə، قوتابییهکان/qutabiyəka'n، قوتابییان-qutabiyəka'n /qutabiyə'n.

بلندتر-bilindtir'، بلندترین-bilindtirin'، ب گشتی مۆرفیمین بەندین هیز راکیش د کوردیندا پترن ژ بین هیز رانەکیش (عبدالوهاب خالد موسی، ۶۵).

۱-۱-۳: چاوگین سادە پەیقین داریژتینە، نونا چاوگی (ن) مۆرفیمەکا چالاک و هیز وەرگرە، وەک:

(۶) کړین-ki'ri'n، کێلان-kela'n (رحمان ئیسماعیل حەسەن، ۱۹۹۸: ۹۲).

"لێرەدا لەبەر ئەوەی پێکەتەهی چاوک گەردان نەکراوە، واتای ئەنجامدانی هیچ کاریک ناگەیینئ، بەلکو ئاماژە بە ناوی کاریک دەکا، بویە هەمیشە چاوگ لەگەل گروویی ناوی دادەنرئ کەناوە بو کاریک" (عبدالوهاب خالد موسی، ۲۰۰۹: ۷۰).

هەردەمی مۆرفیمەکا دی یا بەهیز ل پشت نونا چاوگی یان پشتی هەر مۆرفیمەکا دیترا بەهیز هات، دئ هیز

کەفیتە سەر پاشگری دوماهیئ یئ هیز راکیش، وەک:

(۷) تێهەلچوونەقە-tehəltjunəvə، پێکەتەقە-pekhatinəvə'.

د قان هەمی نمونین بوریدا هیز دکەفیتە سەر برگا دوماهیئ ژ پەیقاً پروسودی بی ل بەرچاڤ وەرگرتا (ژمارا برگین پەیقئ، جۆری برگئ و

• دریژیا ماوی دهنگی length -
یان "duration" (تالیب حوسین علی، ۲۰۰۵:
۵۷).

• دهنگ بلندی یان گریبا دهنگی⁶ loudness
(katamba, 1989:221).

هر بره‌کا بهیز، (ناستین پلا دهنگی بلندتر،
ماوی دریژتر و دهنگ بلندیه‌کا مهنتر) بخوڤه
دگریت. د زمانی کوردیدا دهنگ بلندی و دریژی
خالین سهره‌کیین هیژینه (Fattah, M.M, 1997,
Ahmad, A.R, 1986, McCarus, E.N, 1985).

دابه‌شکرنا هیژی، ستراکچهری پینگافی د
زمانی کوردیدا ددهته دیارکرن، هه‌روهسا دبیته
ئه‌گهری دیارکرنا ئیک ژ پارامیترین دوانه‌یین
سهره‌کیین تیورا میتریکه‌لی ئه‌وین د زمانی
کوردیدا دهینه ب کاره‌ینان، مه‌به‌ست ژ
پارامیترین دوانه‌یین: (پینگاف یا راست یان
چه‌پ سهره‌یه؟، پینگاف ژ جوړی (پامب یان
تروکیه)؟، شیکرن ژ لایئ راستی ده‌ستپیکه‌ت
بهره‌ف... (Hamid, T.S, 2015:121) ئه‌ف
پارامیتره د لاپهرین بهیتدا دی هینه دیارکرن.

هیژ د زمانی کوردیدا یا جیه‌گیر نینه و د
هه‌مان دهمدا یا ئازادژی نینه، واته ئازادیه‌کا
سنوردار هه‌یه (Fattah, M.M, 1997:45)،
هه‌روهسان ب ریکا هیژا سهره‌کی، هیژین
لاوه‌کی دهینه نیاسین.

۲- فونولوجیا میتریکه‌ل- کیشدار-

الفونولوجیة العروضية⁷ Metrical

Phonology-

فونولوجیا میتریکه‌لی، لقه‌که ژ فونولوجیا
بهره‌مه‌ینانا نوی، سهره‌ده‌ریی ل گهل قالبین
هیژی دکه‌ت، له‌ورا گرنگیی ب برگی ددهت
وه‌کو یه‌که‌یه‌کا سهره‌کی د نواندین فونولوجیدا.
هه‌روهسا لیکولینی ل سروشتی جودایی هه‌ره‌می
دکه‌ت، ئه‌وژی ریکه‌سته‌کا (قائم) ه ل سهر
بنه‌مایین فونولوجی و ئه‌فی ریکه‌سته‌نیزی
په‌یوه‌ندی ل گهل هه‌ره‌ما مورفولوجی- سینتاکسی
هه‌یه. (فراولی ئی‌تال، ۲۰۰۳) دیارده‌ت کو
فونولوجیا میتریکه‌لی (وه‌ک خیزانه‌ک ژ تیورین
لاوه‌کیین فونولوجیا بهره‌مه‌ینانی ددانیت بین کو
نیاز ژئ ئه‌وه ب تیروته‌سه‌لی و ب هویری

(۱۱) چونکی- bə'le، هه‌روهسا-
hə'rawəsa، دیسان- di'san، هه‌تاکو-
hə'takə

۸-۱-۱: خالا ژ هه‌میان سهرنج راکیشتر،
هه‌رده‌می جهی هیژی ل سهر په‌یچی هاته
گوهورین، دی کارتیکرنی ل سهر په‌یچی که‌ت،
یان دی بیه‌ته ئه‌گهری گوهورینا واتایی یانژی دی
به‌شی ئاخفتنی گوهوریت، واته هیژا سهره‌کی ل
دویف به‌شین ئاخفتنی د گوهوریندایه، ئه‌گهر
هیژ که‌فته سهر برگا ده‌ستپیکی دی بیه‌ته کار،
به‌لی ئه‌گهر بو برگا دوماهیی هاته گوهارتن ل
وی ده‌می به‌شی ئاخفتنیزی ژ کاری بو نا‌فی دی
هینه گوهورین، وه‌ک:

(۱۲) نهمام nəma'm (ناقه- شتل)، نهمام-
nə'mam (ل ویژی نهمام- یان نه‌مام- نه‌خیر
مام).

هاتن- hati'n (ناقه- چاوگه)،

هاتن- ha'tin (ئه‌وه‌هاتن) دا (کاره)⁴.

ده‌بارهی هه‌فانانان بوچوونین جودا هه‌نه،
بوچوونه‌ک ئه‌وه‌ کو هه‌رده‌می هیژ که‌فته سهر
برگا دوماهیی ژ په‌یچی دی بیه‌ته نا‌ف و ئه‌گهر
که‌فته سهر برگا ده‌ستپیکی دی بیه‌ته هه‌فانانان،
وه‌کو ل خواری دیار:

(۱۳) دلگه‌ش- dɪlgəʃ (ناقه)
دلگه‌ش- dɪ'lgəʃ (هه‌فانانان).

بوچوونا دیتر، د زمانی کوردیدا هه‌می
هه‌فانانان ئه‌رکی نا‌فی دبیین (مجد معروف
فتاح، ۱۹۹۰: ۸۸-۸۹)⁵، واته ئه‌گهر ئه‌رکی نا‌فی
دیت، پیندقیه هیژا وانژی جهی هیژا نا‌فی بیت.

۲-۱ تاییه‌تمه‌ندیین هیژی د زمانی کوردیدا و
تیورا فونولوجیا میتریکه‌ل- Stress properties
in Kurdish language and the theory of
metrical phonology

هیژی بخو، چ تاییه‌تمه‌ندیین دهنگیین
ئیکگرتی نین، به‌لی دشین پیکه‌ینین سهره‌کیین
هیژی د فونه‌تیکندا دیاربه‌مین، ئه‌وژی:

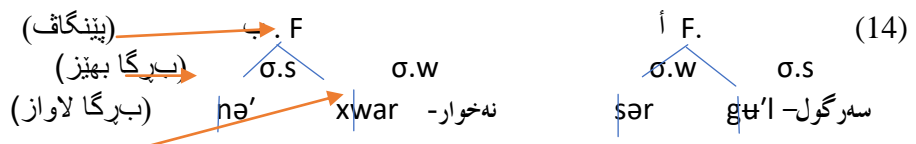
• ناستین پلا دهنگی- pitch.

۱-۲: دارا میتریکه‌لی-Tree Metrical

ب دیتنا (Lieberman&Prince, 1977) ی هیزی پیه‌وندیه‌کا دوانه‌یی د ناقه‌را دوو ره‌گه‌زانا هه‌یه، ره‌گه‌زی بهیز و ره‌گه‌زی لاواز (Fattah, M.M, 1997: 48)، ئانکو ئه‌و برگا هیزا وی زیده‌تر د دارا میتریکه‌لیدا ب (Strong) دهینه نیاسین و یا زال دهسته و (S) سرکیشیا وی دکت، ئه‌وا هیزا وی کیتر ب- (Weak) لاواز دهینه نیاسین و (W) سرکیشیا وی دکت ..

بی گومان چ برکه ب ته‌مامی دیه‌یز نین، به‌لکو بره‌ک هه‌ر دکه‌فته سر (Fattah, M.M, 1980: 182)، ئه‌و برگا هیز دکه‌فته سر بایه‌کی زورتر ل گه‌ل دهینه مزاختن ژ برگا بیه‌یز (غازی فاتح، ۱۹۸۴: ۸۴). واته، سه‌خله‌تی بهیزی و لاوازی (S و W) بی ریژمیه ئانکو برکه‌ک بهیزتره و زالونه‌کا مزنتر به‌رامبه‌را برگا هه‌فسوویا خو هه‌یه، ل قیره وه‌سان دیاردبیت کو رمان و بهیزی فان ره‌گه‌زان ل دویف ره‌گه‌زی دی هه‌مان جوت-خویشک دمینیبت.

ب دیتنا (ئه‌لبای، ۲۰۰۱)، دارا میتریکه‌لی ژ دوو برگین (بهیز و لاواز) یان (لاواز و بهیز) پیکه‌هیت و ب ریکا دارا میتریکه‌لی د شیاندا به زالونا ریژمیا هه‌ر پیکه‌هاته‌کی ب رنیا هیمایین (S و w) بهینه دیارکرن (Al Abdely, A.A, 2011: 383) و مرگرتیه، بونموونه:

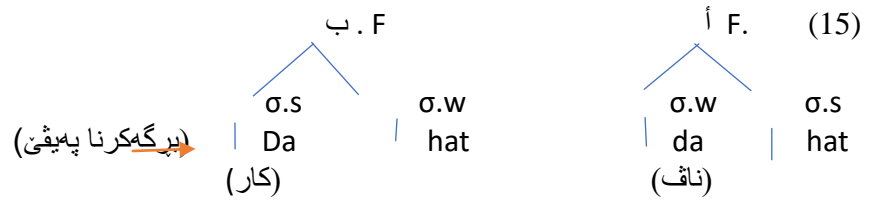
ئه‌ف دیاربونه ب بکاره‌ینانا ستراکچه‌را پیکه‌هاتین چه‌قین دوانه‌یی دهینه دیارکرن هه‌روه‌سا ئه‌ف چه‌ق ب خویشک دهینه دانان و ئه‌ف هه‌ردوو خویشکه (برگین بهیز و لاواز) پیکه‌هه‌کا (پینگا‌ف- Foot) ی پیکه‌هین. (S- برگا بهیز) دبینه (سه‌ره-head) بی پینگا‌فی و چیدبیت بکه‌فته لای راستی یان بی چه‌پی (Katamba, 1989: 225-226).

تایه‌تمه‌ندی و یاساین هیزی دیاربکه‌ت (Al Abdely, A.A, 2011: 382) و مرگرتیه.

تیورا (MP) کورترنا (Metrical Phonology) یه، بو جارا ئیکی ژ لایه (Lieberman 1975) یه سه‌ره‌لدا به و د دویفا ژ لایه (Lieberman&Prince, 1977) یه به‌ره‌پی هاتیه دان. ئه‌ف تیوره ژ بو چاره‌سه‌رکرن هیزی و دریژمیدانا فونولوجیا ئوتوسیگمینتال (کهرتین نازاد) ه⁸. و مکو تیوره‌کا نوی بو هیزی دهینه نیاسین (Hulst and Smith, 1982:4) د ئه‌فی تیوریدا کهرت برگان پیکه‌هین، برکه (پینگا‌ف- ته‌فعلیه-foot) ی میتریکه‌لی دروستدکن، پینگا‌ف دبه‌ نه‌گه‌ری دروستبوونا په‌یقان و په‌یقری یه‌کین مزنتر پیکه‌هین (Hameed, F. 2018: 13).

ب دیتنا (Lieberman&Prince, 1977) ی هیز هه‌رمه‌که ژ یه‌که‌یین ریتمی کو تیدا برکه ژ بو ئافاکرنا پینگا‌قان دهینه ریخستن و پینگا‌قزی بو په‌یقان. پینگا‌ف یه‌که‌یه‌که دکه‌فته د ناقه‌را برگی و په‌یقین فونولوجیدا⁹، واته پیدیه برکه‌کا بهیز هه‌ر تیدا هه‌بیت داکو ببینه سه‌ره بو پینگا‌فی، د لاپه‌رین بهیت بین لیکولینیدا دی باس ل پینگا‌فی هیته‌کرن. ریخستنا هه‌رمی یا ستراکچه‌رین میتریکه‌لی ب شیومکی سه‌رمکی د (دار و تور) ی میتریکه‌لیدا دهینه دیارکرن (Al Abdely, A.A, 2011: 383).

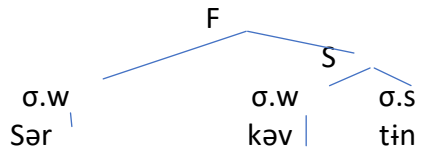
ل خورای ب کورتی دی ئمازه دهینه سی ریازین جوداین نواندا ستراکچه‌ری فونولوجیا میتریکه‌لی:

ناماژه ب جهی هیزی دابوو دهمی ل گهل ناقي
يان کاری دهیت.

هه‌روهسا دارین میتريکه‌لی دشین
ستراکچری میتريکه‌لی یی ناخوی پیقان ب
شوی برگی دیار بکن و پاریزگاری ل زالبونا
ریژمییا د ناقبهر برگی پیفتن فره برگه‌دا بکن
(Bradley.S,1996: 6)، وهک:
سهرکه‌فتن- (۱۶) :sərkəvti'n

د نموونا (أ) دا برگا بهیز یا کهفتیه دوماهی
ئوژی لای راستی یی پینگا‌فتیه، بهلی د نموونا
(ب) دا برگا بهیز یا کهفتیه لای چپی یی
پینگا‌فتی. دهمی بهریخو ددینه برگی (بهیز و
لاواز) ین په‌یفا (داهات)، پیفتیه تیینیا وی چندی
بکن کو نایا مه‌بهست ژئ (نافه- داهاتی
روژانه)؟ یان (کاره- هاته خاری)؟ ژ بهرکو دوو
شرو‌فهرنان بخوفه دگریت ل پیش نوکه مه

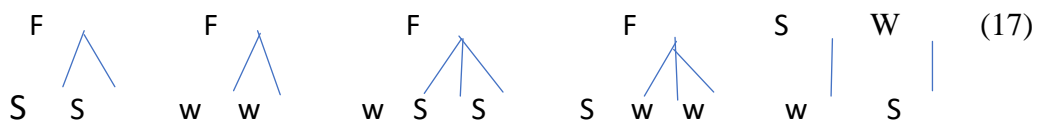

وه‌گرتن، سهرنج یان بو پیکهاتین پروسودیکه
یانژی بو په‌یوه‌ندیا د ناقبهر به‌شین زال
(prominence) دایه (Durand, J.2-14:225).
هه‌روهسا
بو‌چوونین (Lieberman&Prince,1977)
دیاردیبت کو هه‌ر چه‌که‌کی (MP) ی ب تنی ژ
دوو خویشکان پیکدهیت یان (W S) وهکی
نموونا (أ) یال سهری- یان (S W) وهکی نموونا
(ب)-.

ئه‌ف نموونه ژ سی برگان پیکهاتیه هه‌روهکو
د دارا میتريکه‌لیدا دیار برگا دوماهی ژ ههمیان
زالتره- بهیزتره، چونکه د ههمی ئاستاندا ب (s)
هاتیه هیمادار کرن. هه‌رچه‌نده برگا ئیکیزی د
ئاسته‌کیدا یا بهیزه، بهلی برگا سینی ب شیوی
ریژمی ژ برگا ئیکي زالتره- بهیزتره، کهواته د
ئه‌فی نموونیدا هیزا سهره‌کی یا ل سهر برگا
دوماهی.

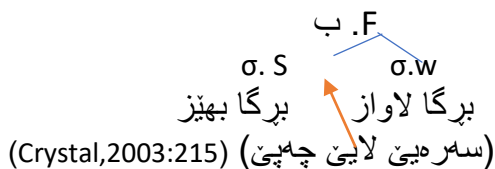
د دارین میتريکه‌لیدا چه‌قی سهره‌کی بو
هندهک چه‌قین دی دابه‌شدیبت و ژوردا دهیته
خواری دا دهر برینی ژ ریتمی بکن، واته (دار)
هه‌رمی فونیمین نه‌کرتی دروستکه‌ت کو پیفتی
ب دیار کرنا (s-w) یه. هه‌رچه‌نده د گه‌لهک
لیکولیناندا ب تنی ئیک ره‌هه‌ند ل به‌رچا‌ف هاتیه

کهواته، ئه‌ف نموونین ل خواری ددروست
نینن* (Durand,J.2014:226):

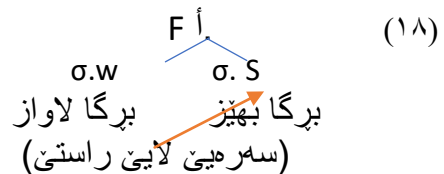

ب ریکا ب کاره‌ینانا دارئاسایین دوو لقی-
(Binary Branching Trees) دهر برین ژ

۲-۱-۱: سهره د فونولوجیا میتریکه‌لیدا (head in Metrical Phonology) دوو جورن، سهره‌یی لایئ راستی یئ پینگاڤی-Right head Foot و سهره‌یی لایئ چهپی یئ پینگاڤی-Left head Foot، وهک :

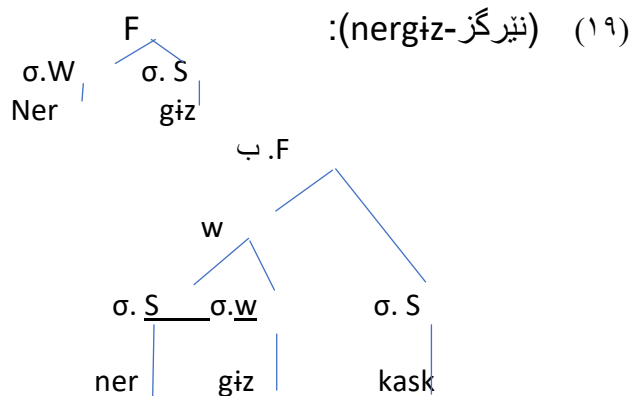
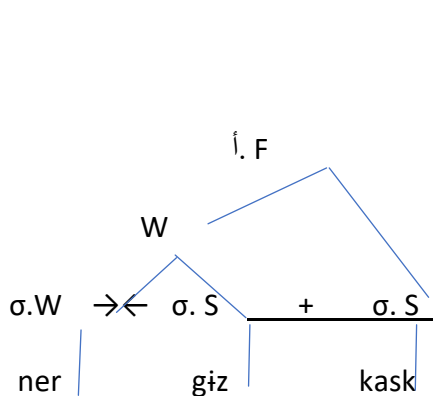

دهرکه‌فتیرین برگه دهیته کرن ئه‌وین ب (برگا بهیز و لاواز) دهینه ناقرن (Katamba, 1989:225). ل قیره دئ ئامازه ب هندهک تیگه‌هان دهین، ئه‌وین د ریازا دارا میتریکه‌لیدا دهینه ب کارهینان، وهک:

۲-۱-۲: قیکه‌فتنا هیزی-¹⁰ Stress clash و یاسایا پیکگوهارتنا ئامبی- iambic reversal: یاسایا (iambic reversal)، په‌یوه‌ندییا د ناقه‌را جووتئ خویشکان (S-w) دا به‌روفازی دکهت (Hogg and McCully, 1987: 141-145) نانکو جهئ وان د پینگاڤاندا ل گهل ئیک دگوهوریت و نه مهرجه ئه‌و همدوو خویشک د ئیک پینگاڤان، به‌لئ دقیت نیزیکی ئیکن. بونموونه په‌یقا (نیرگز)، دهمئ ب تنئ دهینه لیکرن هیز دکه‌فته سهر برگا دوماهیئ، به‌لئ نه‌گهر په‌یقا (کاسک) ل سهر هاته زیده‌کرن، جهئ هیزی دئ هیته گوه‌ورین، وهک :

د چارچوڤئ سنوورئ پینگاڤی (Foot) دا برگه‌یهک دببته سهره ژبه‌رکو هیزا سهره‌کیا په‌یقئ بو خو رادکیشیت، ئانکو ئه‌و برگا ژ همیمان بهیزتر و دیارتر دببته سهره‌یی پینگاڤی و ب (S) دهینه دیارکرن و سهره دسته‌لاتداره ل سهر برگین دیترین لاوازین هه‌فسووی ئه‌وین کو ب (سهره‌خو- شوینکه‌وتو- endepended) دهینه نیاسین. ههرده‌مئ هیز که‌فته سهر برگا دوماهیئ ژ په‌یقئ دئ سهره ببته (سهره‌یی لایئ راستی)، به‌لئ نه‌گهر هیز که‌فته سهر برگا ده‌سنپیکئ ژ په‌یقئ دئ سهره ببته (سهره‌یی لایئ چهپی)، واته جهئ سهره‌ی نه‌یئ جیه‌گیره، به‌لکو ل دویف ئه‌وان ره‌گه‌زین ل گهل دهین د گوه‌وریندانه بو لایئ راستی یان چهپی.

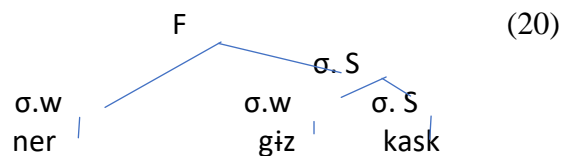

دهینه رونکرن بنیره لاپهره (۱۱-۱۲) ژ قئ لیکولینئ. بو به‌رسفدانا ئه‌فئ پرسیارئ، ههر دهمئ برگین بهیز نیزیکی ئیک بن (σ.S + σ.S) (قیکه‌فتنا هیزی- Stress clash) دروستدبیت،

ل قیره جهئ پرسیارئییه، ئایا بوچی هیمایی (S) بو برگا (Ner) هاتیه دانان و (w) بو (giz) ؟ و د بنه‌رندا نه‌گهر به‌ریخو بدینئ یا به‌روفازییه، ب دینتا من ئه‌ف دیارده د تورا میتریکه‌لیدا پتر

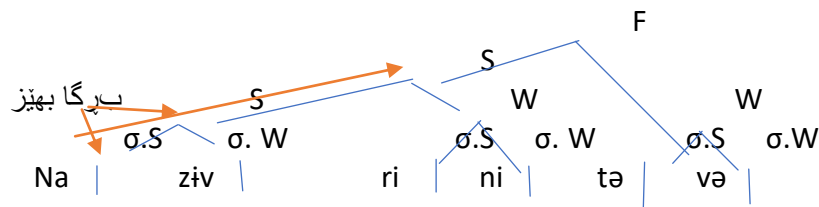
پیک‌گوهارتنا جهی هیزا دوو برگان هاتیه جیه‌جیکرن ژبو دوبرخستنا برگین بهیزین نیزیکی نیک (Durand, J. 2014: 229).
زمانی کوردی گوڤهرا به‌هدینی ژ زمانین راست سره‌یه و ئاراسته‌کرنژی به‌رهف چه‌په‌یه بنیره (ل ۱۹-۲۱) ژ لیکولینی، له‌ورا پشتی ب جههینانا یاسایی ئەف داریتنا ل دیارگری بو نمونا (ب) ب دهستنه دهیت:

ئەف قیک‌هفتنه‌ژی ب ریکا یاسایا (iambic reversal) یان (یاسایا ریتمی) چارسه‌ردیبت. یاسایه‌کا (optional - ئاره‌زومه‌ندانه) ه تاراده‌کی یاگشتگیره، بۆنموونه ل دویف ئەفی یاسایی برگا ئیکی یا نه‌هیزدار ژ (nergiz kask) دی بهیزداری هئته لیکرن* (nergiz kask).
د دارئاسا (أ) دا دوو برگین بهیز کهفتینه ب رمخیکه هوسا دیاردا قیک‌هفتنا هیزی په‌یدا بویه و د (ب) دا یاسا (iambic reversal) یا

دابه‌شکرن و دستنیشانکرنا هیزی هه‌تا دگه‌هیته دوماهی قوناغ د داریدا ب هیمایی (S) دهیته دانان-داگیرگری و ژ ههمیان زالتر و دسته‌لاتدارتره، و مک:
نازقرینیته‌فه-nazivrinitəvə (۲۱)

خالا سمرنج راکیش د دارین میتریکه‌لیدا، په‌یوه‌ندی ب قالبین ریتمیقه ههمیه ئەوین د ناف گوتنیدا رویددهن.
دارین میتریکه‌لی ژبو شروقه‌کرنا هیزا په‌یف و گری و رستانژی هاتینه ب کارهینان. هیزا سهره‌کی ئەو یه‌که‌یه ئەوا ههر ژ دهستییکا

۲-۲: تورا میتریکه‌ل - Metrical Grid:
تورا میتریکه‌لی¹¹ پنگوهورکه‌کا گرنگه به‌رامبەر بکارهینانا دارا میتریکه‌لی ژبو دیارکرنا قالبین هیزی. ئەف ریبازه بو جارا ئیکی ژلایئ (Lieberman 1975) یقه هاتیه پیشنیازکرن پاشی ژلایئ (Lieberman & Prince 1977, Halle and Selkirk 1980, Vergnauds 1987) یقه هاتیه پیشکشکرن و ل گهل دارا میتریکه‌لی هاتیه بکارهینان (Hulst and Smith, 1982: 30).
ب دیتنا (Hogg and McCully)، تورین میتریکه‌لی زانیاریین گریدای هیزی ب ریکه‌کا نوی دیارده‌کن، هه‌روه‌سان شروقه‌کا ته‌مام بو ئاستین توریژی پیشکشکده‌کن (۸۷۱۹: ۱۳۱). ئەف

د ئەفی نمونیدا زالترین برگه (na) یه، چونکه د ههمی ئاستاندا ب هیمایی (s) یا داگیرگریه و چ هیماییین لاواز ب دریزه‌ایا دارئ نین. ئەف برگه هه‌رده‌م ب ره‌گه‌زین لایین هه‌لبزارتی دهینه نا‌کرن.
تورا میتریکه‌لی پیشینی دکه‌ت، کو بوارین میتریکه‌لی شیانین ریکخستنا هه‌رمی ژ سهری به‌ره‌ف خواری ب ریکوپیکی هه‌نه و ب چ ره‌نگان د ناف ئیکداچوون و ئالوزی د نا‌قبره‌ا نا‌فونیشان و که‌ره‌ستاندا په‌یدانابیت. واته بوارین خواری ریکی ناده‌نه پیکه‌نین خو کو ل گهل پیکه‌نین د سهردا تیکه‌لبین بین کو د بنه‌ره‌تدا ژ وان پیکه‌اتینه.

پیکدهیت و هر (x) هک دهربرینی ژ (مورا) په‌کی د زنجیریدا دکهت، ب دهربرینه‌کا دی بو هر برگه‌کی (* یان x) دهیته دانان، هر و‌سا د‌شیین ب‌زینی ریزا (مورا) یان، یان (0) یانزی (برگه) یان. ناستی د سردا، ب ریزا (پینگاځ) یان (1) دهیته نیاسین ل قیره (x) بو برگین هیز و‌رگر د ناځ پینگاځیدا دهیته دانان. ل دوماهیی ریزا (2) یان یا (په‌یف) دهیت (Goldsmith, J. 1990: 190)، کو ستیر یان ه‌ما بتی ل س‌ر به‌یزترین برگه دهیته دانان نه‌وا ن‌زیکترین ن‌یک بو ده‌ستپ‌کی یان دوماهییا په‌یفی (Katamba, 1989: 225)، و‌مک:

ریبازه ژ ریز و ستوینان پیکدهیت و ب ه‌مایئ (* / *) یان (X) دهینه دیارکرن داکو دهربرینی ژ ه‌یزا ریزه‌ییا برگان ب‌کن. واته د تورا م‌ت‌ریکه‌ل‌یدا ه‌مایئ (w و s) ناهینه ب کاره‌ینان به‌کو په‌یوه‌ندیا (س‌ره) ی ب (شوینکه‌وتو- dependant) یفه ب ه‌مایین (* x) دهیته دیارکرن دیاردکته. ب شیوه‌کی گشتی ژ سی چینان پیکدهیت، برگه ل دویف ناست و ریزین برگان دهینه ریک‌خستن ژبو دیارکرن برگین ه‌یزدار د شروفه‌کرن و پیکهاتا هر پینگاځه‌کیدا. ن‌زترین ناستی توری ژ زنجیره‌کا ستیران (* یان x)

				(ناستی په‌یفی) L2
*	*	*	*	(ناستی پینگاځی) L1
*	*	*	*	(ناستی برگي/مورایی) L0
W	a	r	z	if
				van

دیاردکته، دار ناماژئ ب لیدانین ریتمی ناکته. هر و‌سا ب ه‌زا (فراولی ن‌تال، ۲۰۰۳) (بلنداهییا هر ستوینه‌کی ناماژیه بو ناستی ه‌یزا برگي ل س‌ر بناغی خو)، چند ستوین بلندترین برگه دی به‌یزترین ناکو زورترین ژمارا ستیران ناماژیه بو به‌یزترین برگه د په‌یفی یان پینگاځیدا نه‌وژی بارا پتر دکه‌فیه ده‌ستپ‌کی یان دوماهییا په‌یفی ژ (Al. Abdely, A.A. 2011: 385) و‌رگرته، و‌مک:

L0، په‌یفا (و‌رزشقان) ب شیوی برگه‌کرن هاتیه دیارکرن و بو هر برگه‌کی ه‌مایه‌ک هاتیه دانان، ل L1 س‌ره‌یی هر پینگاځه‌کی ه‌مایه‌ک و‌رگرته و ل دوماهیی ژبه‌کو (و‌رزشقان) ناځه ناکو برگا دوماهیی ه‌یزه‌کا (زیده‌تر یان س‌ره‌کی) و‌ر‌دگریت، له‌ورا یاسایا دوماهییا راسته و ل L2 ه‌ما دکه‌فیه ل س‌ر برگا ل لایی راستی ب تتی. س‌ه‌بارت ره‌ه‌ندین ناسویی و ستوینین توری، ب ه‌زا (کاگ‌س، ۱۹۹۵) ی ره‌ه‌ندی ناسویی تورا م‌ت‌ریکه‌لی (زالبونا ریزه‌یی- به‌یزترین برگه) دیاردکته و یی ستوونی ریتمی

				(ناستی په‌یفی) L2
*	*	*	*	(ناستی پینگاځی) L1
*	*	*	*	(ناستی برگي) L0
P	e	d	a	k
				r
				i
				n

شکاندن، له‌ورا گله‌ک جارن سیسته‌مین ه‌یزی قهیدان دروست‌کن یان دا ریگریی ژ دهرکه‌فتنی بدن.

ل دویف یاسایان، قولین به‌یز هر دم دخوازن قولین لاواز ل هر دوو ره‌خین وان بن، ه‌وسا برگین به‌یز بین س‌ره‌کیژی دخوازن ب تتی برگین لاواز ن‌زیکترین ه‌فسوین وان بن، به‌لی د هنده‌ک بو اراندا نه‌ف یاسایه دهینه

ب دیتنا (Liberman&Prince) ی توریڼ میتریکه‌لی د بنیاتدا ژبو شروفه‌کرن و چاره‌سهرکرن وئ دیاردا هیژی هاتیه کو ژ قیکه‌فتنا هیژی بدهته پاش (۱۹۷۷:۲۴۹)، واته ئیک ژ نارگیومینتین ره‌سه‌نن د بهرژوه‌ندیا توریډا، شروفه‌کرنه‌کا روڼ ل سهر نه‌فی خالی ددهت. ل پیش نوکه ل لاپهره (7) مه ئماژه ب دیاردا (قیکه‌فتنا هیژی) دابوو، ههر ده‌می دوو برگین بهیز نیزیکی ئیک دبن قیکه‌فتنا هیژی دروستدبیت، نه‌ف قیکه‌فتنه‌ژی ب ریکا یاسایا (iambic reversal) یان (یاسایا ریتمی) چاره‌سهردبیت. ههر ب ههمان شیوه ههر ده‌می دوو برگین توری د دوو ستوینن ب ره‌خیکه‌فه بهیزوون ئانکو ستیر هه‌بوون دئ دیاردا (قیکه‌فتنا توری- GRID CLASH) په‌یدابیت، بو‌نموونه نه‌گهر په‌یقا (فراقین- firavin) ب تنی وهرگرین، دئ ب نه‌فی ره‌نگی ل خواریبیت:

ئیک ژ خالین جیاوازین توری ژ دارا میتریکه‌لی، پتر د شیانین تورا‌یدایه تیگه‌هی قیکه‌فتنا هیژی بدهته روڼکرن. ب کورتی (تورا میتریکه‌لی یا بی پیکه‌اته) زنجیره‌کا ستوینان هه‌یه و د ناف ستویناندا ریژه‌یا زالبونا ره‌گه‌زین توری ژ بلنداهین جودا جودا دهینه دیارکرن، چهند ستوین بلندتربیت نه‌و برگه بهیزتره. هه‌روه‌سا ریکه‌ستنا ستونی یا ره‌گه‌زین توری دهربرینی ژ نواندنا ریتمیژی دکمت بیی کول سهر پیکه‌اتان بهینه‌گروپکرن. ل خوارئ دئ ئماژه‌کا کورت ب هنده‌ک تیگه‌ه و په‌یوه‌ندین گریډای ب تورا میتریکه‌لیفه دهینه دیارکرن، نه‌وین د ریبارا تورا میتریکه‌لیدا دهینه ب کاره‌ینان، وه‌ک (Durand, J. 2014: 232): ۱-۲-۲: تور، قیکه‌فتنا هیژی و یاسایا ریتمی: Grids, stress clash and eurythmy rule-

	*	L2	(ناستی په‌فی)
*	*	L1	(ناستی پینگافی)
*	*	L0	(ناستی برگی)
Fi ra vin			

(a-ی)یه و یا (خوار-xwar) ل سهر (a-ی)یه و هه‌ردوو برگه گله‌ک لیک نیزیکن و بهیزن، وه‌ک:

به‌لی نه‌گهر په‌یقا (خوار-xwar) ل سهر زیده‌کمین کو ببیته (فراقین خوار- Firavin xwar) دئ قیکه‌فتنا هیژی (Shareef, D.M. 2012: 67) په‌یدابیت، ژبه‌رکو هیزا سهرمی یا (فراقین- firavin) ل سهر (ی-)

	*	L2	(26)
*	*	L1	
*	*	L0	
Fi ra vîn xwar			

ناقبره‌را واند. باراپتر نه‌ف قیکه‌فتنه د ناستی دوویدا دیاردبیت (Goldsmith, J. 1990: 192) هه‌روه‌سا نه‌گهر ههمان نمونا مه بو نه‌فی دیاردئ د (دارا میتریکه‌لی) دا هینای وهرگرین دئ ب نه‌فی ره‌نگی ل خواریبیت:

	*	L2	(25)
*	→ ←*	L1	
*	*	L0	
Fi ra vîn xwar			

پشتی جیه‌جیکرنا یاسایا (iambic reversal) ژبو قورتالبوون ژ دیاردا قیکه‌فتنی، نمونا (۲۶) ب ده‌سغه هاتیه قیکه‌فتنا هیژی د تورا میتریکه‌لیدا ب ساناهی دهیته نیاسین، نه‌وژی هه‌بوونا دوو (*ان) ل دویف ئیک بیی هه‌بوونا فالاهیه‌کی د

ب- نیرگز کاسک -nergiz kask

	*	L2
*	*	L1
* * *		L0
Ner	giz	kask

(۲۷) أ- نیرگز کاسک -nergiz kask

	*	L2
→ ←*	*	L1
* *	*	L0
Ner	giz	kask

بهینه بجهینان داکو ژ هف دوورکهن. واته (کیپارسک) ی پشته‌فانیا (تیورا دارئ ب تنی - Tree-only-throry) و پیش‌نیازا راکرنا توری کریه (Shareef, D.M. 2012: 78-79). ژ لایه‌کی دیقه (Prince 1983) و (Selkirk 1984a) ب ته‌مامی دارین میتریکه‌لی دهلموشین و هه‌لوپستی (بتنی تور-Grid-only-throry) دادریژن. ب دیتنا (Hayes 1984, 1983) ی (دار و تور) دوو رولین نیكجار جیاواز دگیرن و نه‌فه پترترین به‌ره‌فانیه بو ب کارهینانا همدووان، ژ به‌رکو دار قالین هیزئ دیاردکن، تور رهنگف‌دانا قالین ریتمییه ژ (Durand, J. 2014: 234) و مرگرتیه.

نه‌گه‌ر اینیرینا ستیرین هندافی (giz) و (kask) د ستوینا (L) ۱ (یا نمونا (أ) دا بکمین، دو (ره‌گه‌زین-برگه‌یین) بهیزین و ب رمخیکه‌نه کو بووینه نه‌گه‌ری پهدابوونا (فیکه‌فتنا توری) و د نمونا (ب) دا کهفتینه ژیر یاسایا (iambic reversal) داکو بهینه چاره‌مکن، نه‌وژی ب راگرنا-لفینا ستیرا هندافی (giz) ا خست ل ژیر بو نیزیکترین جه نه‌وژی بو لایئ چه‌پئ نانکو برگا ل پیش-ده‌ستیکئ، ژ به‌رکو هیز د نه‌فی نمونا زمانئ کوردیدا دکه‌فینه سه‌ر برگا دوماهیی، هه‌روسا (kask) هیزا سه‌رمکیا گوتنی هه‌لدگریت.

۲-۳: (تورا کفانکری - Bracketed Grid)

هالی و فیرگنودی - Halle and Vergnaud
تور و پیکهاته-grid and constituent ل سه‌ر بنه‌مایئ پیکهاتان هاتیه ئافاکرن (Hamid, T.S., 2015: 123), Halle and (Vergnaud 1987; Hayes 1995) ی، تورا میتریکه‌ل و پیکهاته ب پیکه‌ه‌گریداپنه. نه‌ف ریپازه ژ هزرین (Prince و Selkirk) یاجیاوازه نه‌خاسمه د خالا هه‌بوونا (پیکهاته‌یان - constituent) د (Hayes, 1995: 38):
(۲۸): تورا میتریکه‌ل یا (Prince و Selkirk):
تورا کفانکری یا (Halle and Vergnaud) ی:

یاسایا (iambic reversal) د رونکرین توریدا دکه‌فینه ژیر یاسایا لفینا ستیران کو نه‌وژی ریکه‌که جه‌ختئ ل ریتما پیکهاتین توری دکت (Durand, J. 2014: 233).

۲-۲-۲: دارا میتریکه‌لی یان تورا میتریکه‌لی:
(دار و تور) هه‌فدهم هاتینه ب کارهینان و همدووژی قالین هیزئ دیاردکن. (جیئگریچ ۱۹۸۵، ۱۹۸۶) (اگه‌شه ب هزرا (کیپارسکی ۱۹۷۹) دایه، دیارکریه کو د بنه‌ره‌ندا (تور) ئالافه‌کی به‌رچاقه و وه‌کی میشه‌خورمه‌کیه ل سه‌ر داران (ژیدهرئ به‌ری: ۲۳۴). (کیپارسک) ی دیارکریه، نابیت دوو چه‌فین بهیز- strong داریدا ل نیزیکی نیکن، د نه‌فی بواریدا پیدفیه یاسایا لیک‌گوه‌ارتنا دوو خویشکان د پینگا‌فاندا

(*)	L2	
(*	.	*)	L1	
(*	*)	(*)	L0	
Met	ri	ca	li	ti

هیزا سه‌ره‌کی	x	L2		
هیزا لاه‌کی	x x	L1		
برطه	x x x x x	L0		
Met	ri	ca	li	ti

ب دیتنا (هالی و څیرگنودی) د هر ئاسته‌کیدا د شیاندايه پیکهاته بهینه دستنیشانکرن و دکه‌فنه د ناقبره دوو گفاناندا و هر (پیکهاته‌کئ-- constituent) سهره‌یهک هه‌یه کو ل پیش وخت ل دویف جهی هیزی هاتیه دیارکرن. له‌ورا دی گریمانه‌کمین کو (پیکهاتین) زمانئ کوردی د راست سهره و سنووردارن. ژبلی نه‌فی چندی، (. خالزی د ناف نه‌فی ریازیدا روله‌کئ سهره‌کی د ناف نالیته سیستمیدا دگیرن (Durand, J. 2014: 237) کو ل جهی شوینکوتوان دهینه دانان، هه‌روسا په‌یقا (ریز- line) بهرامبر (ناست) (level- بو هر چینه‌کا پیکهاتان هاتیه بکاره‌یان، وک:

(۳۰) پیکهاتن - pekhatin
 (*) L2
 (*) (. *) L1
 (* *) (* *) L0
 Pek ha tin

هزا ریازا توری دهرباره‌ی هیزی له‌وا ژ لایئ (هالی و څیرگنود) یفه به‌ره‌قانی ژئ هاتیه‌کرن بین کو ب سامپله‌کئ به‌فره سیستمئ هیزی تاقیکری کاریگریه‌کا ئیکگری ل سهر نیشانکرن و دیارکرن (جوداهیان- استیناءات) هه‌یه، وکی نیکسترا مینتریکه‌ل. هه‌روسا هیزه‌کا شیکاریژی ل سهر گروپکرن برگان بو پینگافان و نیشانکرن سهره‌یی پینگافی و ل سهر ناستین زالونئ بین برگان هه‌یه (Hamid, T.S. 2015: 124-126) ب ریکا نه‌فی ریازئ جیاوازا د ناقبره ئاستئ برگئ و ناستئ پینگافیدا پتر دهینه رونکرن ژ ریکین دیتر، ژبلی دیارکرن پینگافین ئیک برگه‌یی و نیکسترا مینتریکه‌لی.

(۲۹) هه‌لسه‌نگاندن - (həlsəngandin)
 (*) L2
 (. *) (. *) L1
 (* *) (* *) L0
 Həl sən gan dīn

پینگافه‌کئ--، ل (L0) هه‌روسه‌کی سیستمین دینن توری بو هر برگه‌کئ هیمایه‌ک دهینه دانان، کو د نه‌وان پینگافان یان پیکهاتاندا برگه‌کا بهیز و ئیکا لاواز هه‌یه، وک:

(۳۱) قوتابخانه - (qutabxanə)
 (* *) (* *) L0
 qu tab xa nə

دو: ل (L1) بو هر برگه‌کا بهیز (یه‌که‌یین هیز هه‌لگر) د پینگافا مینتریکه‌لیدا هیمایه‌ک دهینه دانان و ب سهره‌یین پینگافی دهینه نیاسین و نه‌ف چهنده ب (پارامیتري جهی سهره‌ی- head location parameter) دهینه نافکرن، بو هر برگه‌کا لاواز (شوینکوتو) ی خاله‌ک (. دهینه دانان، هه‌رچهنده د نه‌فی ناستیدا زاترین هیز ناهینه دیارکرن، به‌لی له‌و برگه‌ دهینه دیارکرن بین ب شیوه‌کئ گشتی هیزی وهردگرن. هیز د په‌یقا (قوتابخانه) دا دکه‌فینه سهر دوماهی برگه‌، له‌ورا د هر پینگافه‌کیدا دی ستیر ل هندافی برگین لایئ راستئ هینه دانان، وک:

که‌واته ریازا (تور و پیکهاته یا هالی و څیرگنودی)، هیزی وک کارفهدانه‌کئ دبینیت کو نایا زمان چه‌وا سهره و شوینکوتوان د ستراکجری پیکهاتاندا پیکه‌ گریده‌ت، نه‌فه‌ژی دبینه خاله‌کا جیاواز ژ ریازا تورا بی پیکهاته.

د نه‌فی لیکولینیدا ریازا تور نه‌خاسمه تورا کفانکری دی پتر هینه جیه‌جیکرن ژ دارئ ژبو دیارکرن قالبین هیزی نه‌فه ژ لایه‌کیفه. ژ لایه‌کی دیترفه نه‌م ل دویف پارامیتري (Hayes 1995) ی دی چین کو دیسان نه‌ویژی نه‌ف ریازه ب کاره‌ینایه. هه‌روسان برگین نیکسترا مینتریکه‌لژی ب سانه‌ی ژ برگین شیکارکری دهینه نیاسین نه‌وی ب رییا دانان وان ل دهرقه‌ی کفانین پینگافی .

د شیاندايه ریکین دروستکرن تورا کفانکری یا مینتریکه‌لی ب فی رهنگئ ل خورئ دیاربه‌کین:

ئیک: پشتی زانینا هژمارا برگان و دستنیشانکرن پینگافان- نه‌وی ب دانان دوو برگان د ناف دوو کفاناندا ژبو پیکه‌ینانا هر

وهرگرتنا سهنگا برگئی (Al)
(Abdely, A.A. 2011:387).

کهواته، پیدقیه برگه‌کا بهیز هر تیدا هه‌بیت
داکو ببیته سه‌ره بو پینگاقتی و هه‌می ده‌مان
پینگاقه‌کا بهرچاقت د نافت په‌یقتی یان گوتنیدا
هه‌یه- نه‌گمر ژ پینگاقه‌کئی پتر هه‌بن-؛ ژ بهرکو
نه‌و پینگاقت هیزا سه‌رمکیا هه‌می په‌یقتی یان
گوتنی وهردگریت. نه‌گمر ته‌ماشه‌ی په‌یقا (که‌قت-
kəvt) بکه‌ین، ژ برگه‌کئی ب تنی پیکده‌یت و
نه‌ف برگه یا بهیزه و د هه‌مان ده‌مدا نیک
پینگاقتی و ب پینگاقتا ناست نرم ده‌یته نیاسین
(Nespor & Vogel, 1986:270)، و هک:

(*) L1 (32)
(*) L0
Kəvt

نه‌گمر په‌یقا (که‌قتن-kəvtin) وهرگرین، دی
ببینن ژ دوو برگان پیکده‌یت کو نیک یا بهیزه و
نیک لاوازه و هه‌ردوویان پیکقه پینگاقت
دروستکریه:

(*) L1(33)
(*) L0
Kəv tɪn

ب شیوه‌کئی گشتی سی جورین سه‌ره‌کیین
پینگاقتان هه‌نه، نه‌وژی:
۱-۳: تروجیا برگه‌یی- syllabic trochee: دوو
برگین هه‌مان سه‌نگ هه‌ی و هیز ل سه‌ر برگا
لایئ چه‌ی بیت، و هک:

(. x)
σ σ

۲-۳: تروجیا موراییکی - moraic trochee:
دوو برگین سفک بن یان نیک برگا گران و هیز
ل لایئ چه‌ی بیت، و هک:

(. x) یان (x)
--- ۰ ۰

۳-۳: یامب - lamb: دوو برگین سفک بن یان
نیکا سفک و نیکا گرانبیت یانژی نیک برگا

(. *) (.) (*) L1

(*) (*) (*) (*) L0

Qə tab xa nə

گرنگیا دیارکرنا (سه‌ره‌ی) د نه‌فتی خالیدا بو
نافاقرنا ناستی تورا د دویدایه داکو بشیین هیزا
سه‌ره‌کئی ژ هیزا لاوه‌کئی جودا بکه‌ین .

سی: (L2)-ناستی په‌یقتی ژبو دیارکرنا و
ده‌ستنی‌شانکرنا هیزا سه‌ره‌کئی هاتیه ته‌رخانکرنا،
کو ناماز ه ب کوپیتکا تورا میتریکه‌لی یا ناستی
په‌یقتی ده‌مت، له‌ورا ل قیره هیماب تنی ل هنداقی
برگا هه‌لگرا هیزا سه‌ره‌کئی ده‌یته دانان و
پینگاقتین دیتر هه‌میان هیزا لاوه‌کئی هه‌یه
(Hamid, T.S. 2015:124-125)، و هک:

(. *) L2

(. *) (.) (*) L1

(*) (*) (*) (*) L0

Qə tab xa nə

کهواته، (L0) بو پیکه‌اتا برگئی، (L1) بو
دیارکرنا برگین هیزدار و (L2) بو هیزا سه‌ره‌کئی
ده‌ینه دیارکرنا .

ب شیوه‌کئی گشتی، تیورا فونولوجیا
میتریکه‌لی هیزئی د چوارچووه‌کئی پارامیتریدا
شروقه‌دکت، چونکه گه‌له‌کا گریدایه و دشیت
سیستمی زمانی ب پشتبه‌ستنی ل سه‌ر چه‌ند
یاسایه‌کین سنووردار وه‌سف بکه‌مت. هزرا
سه‌ره‌کیا تیورا میتریکه‌لی، دانانا هیزیی ل سه‌ر
پینگاقتین میتریکه‌لی .

۳- پینگاقت د فونولوجیا میتریکه‌لیدا metrical phonology:-

پینگاقت د فونولوجیا میتریکه‌لیدا یه‌که‌یه‌که،
په‌یوه‌ندی ب برگئی و هیزنیقه هه‌یه و دکه‌یته د
ناقبره‌را برگئی و په‌یقا فونولوجیدا. برگه‌کا بهیز ل
گه‌ل برگه‌کا لاواز پیکقه پینگاقتی دروستدکن،
برگا بهیز هه‌می ده‌مان سه‌ره‌یه د پینگاقتیدا، واته
پینگاقت ژبو مه‌رما دانانا هیزئی و ل سه‌ر
هزمارتنا برگان ده‌یته نفاقرنا بیی ل بهر چاقت

ژبهرکو پینگاف بو دانان و دیارکرنا هیزی دهینه
 ئافاکرن ..

گران ب تنی بیت و هیزا سهرکی ل سهر برگا
 لایبی راستی بیت، و هک:

(x) یا ن (x)

σ --- Hayes, 1995:63-

(71).

٤- قالبین هیزی د گوفارا به‌هدینیدا ل دویف
 تیورا فونولوجیا میتریکه ل
 in Badini local dialect according to the
 : -metrical theory

٤-١: ده‌سپیک:

لایه‌نی پراکتیکی لیکولینی، دی ل دویف
 بوچوونا تیورا (هیس ١٩٩٥) ی یا میتریکه‌لا
 پارامتریکی هیته نه‌جامدان، نهوژی ب
 کارهینا کومه‌کا پارامیترانه بو هیزی، به‌لی
 به‌ری دهست ب شروفه‌کرن و دیارکرنا قالبین-
 شیوازی هیزی د زمانی کوردیدا-ده‌فرا
 به‌هدینان د چارچووقی فونولوجیا میتریکه‌لیدا
 بکه‌ین، فره‌ نامازه بو پارامیتران به‌ین.

٤-٢: پارامیترین میتریکه‌لی Metrical:

Parameters-

ل پیش نوکه نامازه بو هیزی هاتبو دان کو
 سه‌خله‌ته‌کا فونماتیکی نیه بو فونیمی، به‌لکو
 ستراکچهرکی ریکخستی ههرمی دیاردکه‌ت،
 تیدا که‌رتان لیکده‌ت بو دروستکرنا برگان و
 برگان لیکده‌ت بو دروستکرنا پینگافان.

(پیرل) دیاردکه‌ت کو (ده‌سپیک‌شانکرنا هیزی
 ل سهر سهرنگا برگی و شیوازی یکه‌یین ژ برگان
 مه‌زتر کو دبیزنی پینگافین میتریکه‌لی دمینیت)،
 گه‌له‌ک لیکوله‌رین مینا (هیس ١٩٨١)، (هاگ و
 مکولی ١٩٨٧)، (روکا و جونسون ١٩٩٩) و
 (کار ١٩٩٩) ل گهل بوچوونا (پیرل)ینه کو
 ده‌سپیک‌شانکرنا هیزی ب باشرین شیوه دهینه
 شروفه‌کرن ب ریبا پینگافین میتریکه‌لی ژ (Al
 386:2011, Abdely) وهرگرتیه.

نه‌ف پارامیترین پیشنیازکرین ل خواری
 ژلایبی (هیس ١٩٩٥) یقه ب مه‌رما ساده‌کرنی و
 دانانا مه‌رجان ل سهر زمان و دیالیکتین لیکولین
 ل سهر دهینه کرن هاتینه داریژتن، نهوژی ب
 فی ره‌نگی هاتینه دیارکرن:

پولینکرنا زمانان بو قان جورین پینگافان ل
 سهر دو یاسایی بنجینه‌یین ریتما جیه‌گور
 هاتینه ئافاکرن. ئو زمانین پینگاف تیدا دهینه ب
 کارهینان یان (تروکی) نه یانژی (یامب)ی، واته
 نابیت ههردو پیکفه د نیک زماندا بهینه
 تیکه‌لکرن. (تروکی) پینگافه‌که ژ دو برگان
 پیکده‌یت، هیزا سهرکی دکه‌فیه سهر برگا
 نیک، پینگافا (یامب)ی دیسان ژ دو برگان
 پیکده‌یت به‌لی هیزا سهرکی و زانتر ل سهر
 برگا دوینییه (Al.Abdely, A.A. 2011:387) نه‌ف
 ههردو جوره به‌رین بناغه‌ینه د سیسته‌می هیزی
 یی زوربه‌ی زماناندا .

سه‌بارت پینگافین (مؤرا-mora) یی
 ده‌سپیک‌یارن بو چه‌ندی نانو سهرنگا برگی ل
 به‌رچاف دهینه وهرگرتن، ژبهرکو نامازه بو
 یکه‌یین سهرنگا برگی دهن کو دبیزنی (مؤرا)ژ
 (Al Abdely, A.A. 2011:382) وهرگرتیه.. مؤرا
 یه‌کا پیفانا سهرنگا برگیه. واته مؤرا بو دیارکرنا
 سهرنگا برگی دهینه ب کارهینان و برگین سفک
 نیکا (مؤرا) پیکه‌یین و برگین گران دوو
 مؤرایان، نانو سفکی و گرانیا سهرنگا برگی بو
 زانینا جهی هیزی یا گرنگه .

پینگافین تروکیا مؤرایی د چه‌پ سهرنه،
 به‌لی یین یامبا مؤرایی د راست
 سهرنه (Abdely, A.A. 2011: 388)، و هک:

تروکیا مؤرایی (*)
 یامبا مؤرایی (*)

ب ریکا (parameter) ان دشین زمانان ژ
 هه‌ف جودابه‌مین، واته ئافاکرن و ئارسته‌داری و
 سنوور و جورین پینگافی د زمانی کوردیدا دی
 ل دویف پارامیترین (هیس ١٩٩٥) ی یین
 میتریکه‌لی د پشکا بهینه ژبو دیارکرنا قالبین
 هیزی د زمانی دیارکریدا هیته دیارکرن،

پينگافا نهنوردار ژ همي برگين ديين کو د بواره‌کي ديارکريدا ههين پيکدهيت، دبیت ژ برگه‌کا بهيز و ل گهل پتر ژ برگه‌کا لاواز پيکبهين. پينگاف د زمانيدا يان دهنوردارن يانزي دبيسنورن. ل قيره جوره‌کي ديي پينگافا ههيه دييزني (پينگافا ناست نزم degenerate - foot التفعيلات المنحرفه) نهف جوره ژ برگه‌کي ب تني پيکدهيت (Hayes, 1995: 86)، بونمونه:

- Choice of foot type: (Size, Quantity sensitivity, Labeling, Obligatory branching).
- Direction of parsing.
- Iterativity.
- Location (Hayes, 1995: 54).

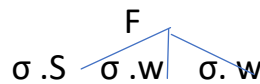
بو پتر روئکرنا نهفان خالان، دي ب شيوي ل خوراي داريژين:
ياراميتري نيكي: پينگافا سنوردار ژ دوو برگان پيکدهيت و دييزني (پينگافين دوانه‌يي)،

پينگافا سنوردار يا ناست نزم:

(*) : L1
(*) : L0
σ

(۳۴) پينگافين سنوردار:

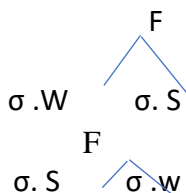
(*) : L1
(* *) : L0
σ σ

پينگافين نهنوردار:

(word headedness) دابوو کو برگا بهيز دبينه سهره‌يي پينگافي، چونکي ژ ههميان زاتره. دبیت سهره بکهفيله لايي راستي يي پينگافي، يانزي بکهفيله لايي چهپي يي پينگافي، وهک:

ياراميتري دوويي: جهي سهره‌ي د پينگافيدا پاراميتره‌کا ديتره د شروفه‌کرنا هر پيکهاته‌کا ميتریکه‌ليدا ژبو دهستنيشانکرنا جهي هيژي، ناستي پينگافي (L1) دبينه پاراميتري جهي سهره‌ي، ل پيش نوکه مه نامازه ب سهره‌ي

پينگافا لايي راستي يا دوانه‌يي - binary right headed:

پينگافا لايي چهپي يا دوانه‌يي - binary left headed:

نهفي خالي پتر د پهيفين سي برگه‌ييدا يان نهوين ژ ژماره‌کا کتا برگان پيکدهيت ديار دبیت، بونمونه:

ناراسته ژ لايي راستي بهرف لايي چهپي (σ) ←

(σ) (σ):

ناراسته ژ لايي چهپي بهرف لايي راستي: (σ) (σ) →

ياراميتري چاري: ژبو دهستنيشانکرنا هيژي، زمان يان دهستيارن يان نهدهستيارن بو چهندي، د زمانين ههستياردا هيژ ل دويف تاييه‌تمه‌ندا سهنگا برگي دهيته دهستنيشانکرنا، برگين سفک و گران دهينه دهستنيشانکرنا و هيژ

ل دويف نهفي چهندي، دشين دوو جورين جودا بين (ياساين پيکهينانا چينا پهيفي) ديار بکهين:

أ- (ياسايا دوماهيا راست) کو نهف جوره ژ نهجامي سهره‌يي راستي پهيد دبیت .

ب- (ياسايا دوماهيا چهپ) ژ نهجامي سهره‌يي لايي چهپي دروست دبیت.

ياراميتري سيني: ناراستا دهستنيشانکرنا پينگافي ژ پهيفي- ب دهربرينه‌کا دي، دي چهوا پهيفي بو سهر پينگافان دابه‌شکهين؟-، نايا ژ لايي راستي دهستيندکته بهرف لايي چهپي؟ يان ژ لايي چهپي دهستيندکته بهرف راستي. روئکرنا

بۆنمونه، ئەگەر سەرەدەریی ل گەل (هاتن-
Hatin) وەکو ناڤ (چاواگ) بکەین دئ ب ئەفی
رەنگی ل خوارئ بیت:

(35) ئاستی ئینطازی- L1: (* *)

ئاستی برطی- L0: (* *)

Ha tin

(36) دەرمان فرۆش- Dərman firof :

L2 (* *)

L1 (* *)

L0 (* *)

dər man fī rof

نموونین (35 و 36) رەنگەدانا پینگافین
دوانەیی دکن، ژبەرکو هەر پینگافەک ژ دوو
برگان پیکهاتیه. د ئاستی برگیدا، پینگاف هاتینه
دیارکرن و بۆ هەر برگەکی ستیرکەک هاتیه
دانان، بەلئ ئەفە وئ چەندئ ناگەهینیت کو
زمانی کوردی ب تئئ پینگافا دوانەیی هەیه،
بەلکو پینگافین (ئیکانه- unary) یان بیژین (ئاست
نزم- degenerate) ژئ هەنە، ژبەرکو گەلەک
پەیف د زمانی کوردیدا هەنە ژ ئیک برگە ب
تئئ پیکدەین، وەکو:

(با، چوو، مە، ئەز، ئار، هات، شیر، ئاست،
ئەرد، نوی، خوی، هەست، دەست، گویز، ستیر،
خوارد، ستینگ-ستنگ،...):

(37) ئاستی ئینطازی- L1: (* *)

ئاستی برطی- L0: (* *)

dəst

دەربارە ی ئەفی چەندئ، (هەیس) دیاردکەت
کو) پیندقیە هەمی پەیف بەینە پینگافکرن-
(parsing) شیکرن (Hayes, 1995:47) و وەکو
دیار پینگاف بخۆ ب کیمیفە ژ دوو برگان
پیکدەیت، کەواتە پەیفین ئیک برگەیی ل دویف
بۆچوونا (هەیس) ی ب پینگافکرن (ئاست نزم-
لیکەهلوشای degenerate) دەینە پینشیاکرن
(هەمان ژیدەر) داکو قالبین هیزئ پئ- (ب پەیفین
ئیک برگەیی)- بەینە دیارکرن، هەلبەت
شروڤه‌کرن وان، ب تئئ ئیک برگە د ئاستی
برگیدا هەیه و د ئاستی پینگافیزیدا هەمان برگە
هیزئ وەردگریت، وەک نموونا بوری.

دکەفیتە سەر برگا گران ...، زمانین (ئینگلیزی،
عەرەبی، ئەلمانی..) نموونەنە بۆ هەستیاریا
چەندی. د زمانین نەهەستیاردا سەنگا برگئ ل
پشت گوە دەینە هافیزتن ژبەرکو برگا گران چ
رۆلی نابینیت ل دەمی هیز دەینە دەستشیاکرن
د پەیفیدا، زمانی فرەنسی نموونەکە ژ زمانین
نەهەستیاریا چەندی (Al
Abdely, A.A. 2011:388)

5- لایەنی پراکتیکی ئیکولینی of the research -

هەلبەت، کارکنا هەمی پارامیتەری
دەستشیاکرن هیزئ د تیورا فۆلۆجیا
میتریکەلئ و د هەمی زمانادا ب تەمامی نابیت
یانژی وەکی ئیک نابیت، بەلئ یا گرنگ هەبوونا
ستراکچەری میتریکەلئ بخۆیە د زمانادا، د
ئەفی پشکیدا ب تئئ دئ تیشکی ئیخینە ل سەر
ئەوان پارامیتەری ب شیوەکی گشتی د زمانی
کوردیدا بەرچاڤ دبن، ئەوژی:

1- سنوورداریا پینگافان- Feet's
boundedness:

مەبەست ژ قەبارئ Size- پینگافی، ئایە ئەو
پینگافا دەیتە ب کارهینان یا سنووردارە
(ئیکانهیه یان دوانهیه) یانژی نەیا
سنووردارە؟ هەلبەت هەر زمانەکی تاییەتمەندیا
خۆ هەیه بۆ دروستکرن پینگافان ژیک دجیاوازن
د هەبوونا هژمارا برگان د پینگافیدا. ئەو زمانین
پینگاف تیدا دسنووردار، دوو برگە بتئئ دچنە
دبن پینگافەکیفە، بەلئ ئەو زمانین پینگاف تیدا
نەسنووردار ژ برگەکا بەیز و ل گەل پتر ژ
برگەکا لاواز دکەفنه ل ژیر پینگافەکی. د
شیانداپە بۆ زمانی کوردی گریمانە سنوورداری
بەینە کرن، ژبەرکو هژمارەکا زۆرا پینگافان - د
هەمان دەمدا پەیفان - د زمانی کوردیدا ژ دوو
برگان پیکدەیت، وەک: (هاتن، پەرتووک،
سەرکەفت، خواندن، هنگفین، دوشاف، بەفر،
باهیف، نەورۆز، هەلگرت، دەوک، سیمیل،
زاخو، خابیر،...) هەروەسا (رۆژەلاتناس،
زمانقانی، رستەسازی، سوتەمەنی،
چیرۆکنفیس،...).

۲-۵: جهی سهری د پینگاڤیدا Head's position :
 in foot-
 ههلبهت ئەو برگا هیزا سهرکی وەردگریت
 دبیتە سهره و ئەو سهریه (headedness) یان
 دکهڤیتە سهر دوماهیا پهقی کو دبیتە لایی راستی
 یان دکهڤیتە لایی چهپی کو دەستپیکا پهقییه .
 د ئەقی قوناغیدا سهریین ههر پینگاڤهکی
 دهینه نیاسین، بهلی جوداهی د ناقبهر هیزا
 سهرکی و لاومکیدا ناهیتە دەستپیکارن. خالا ژ
 ههمیان گرنکتر ل قیره ئەوه جهی هیزی یی
 دروست د زمانی کوردیدا بزانی داکو بشین ب
 دروستی بریارا جهی سهری د پینگاڤیدا بدهین.
 ژبو ئینانا نمونان و شروقه‌کرن و دیارکرن
 جهی سهری د زمانی کوردیدا دی ل دویف
 ئەوان خالین ل لاپه‌ره (۲-۴) ژبو دیارکرن جهی
 هیزی هاتینه دانان، چین، وەک:

ههروسا د پهقین سی برگه‌پیدا پینگاڤهکا
 ناست نزم په‌داییت، ئەوژی پشتی دەستپیکارن
 پینگاڤا ئیکی کو ژ دوو برگان پیکدهیت، برگا
 دوماهی د مینیتە ب تنی و یا ب هیزه له‌ورا
 ئەوژی دبیتە پینگاڤهکا ناست نزم، وەک:

(۳۸) نشتیمان - niʃtiman:

(*) L2

(*) (.) L1

(*) (*) L0

Niʃ ti man

کهواته، ل دویف ئەقی پونگرنی، پینگاڤ د
 زمانی کوردیدا دسنووردان و هوسا دشین
 جهی هیزا سهرکیژی د پینگاڤیدا دیاربکهین.

(۳۹) چاپه‌مەنی- (tʃapəməni) ناڤه و (۴۰) (چاف زەر- (tʃavzər) هه‌قالناڤه:

(*) : L1

(*) (*) : L0

tʃav zər

(*) : L2

(.) (*) (.) (*) : L1

(*) (*) (*) (*) : L0

tʃa pə mə ni

(۴۱) (ئاڤاکر - avakir)، ژبه‌کو کاره هیزا برگا دەستپیکاری زاتره ژ برگی دیتەر، وەک ل خواری
 دیار:

(*) : L2

(*) (*) (.) : L1

(*) (*) (*) : L0

A va kir

هیزداریڤه ددهت ئانکو بهیزترین برگه بتنی
 دهیتە هیمادارکرن .
 ههروسا نمونه بو ههردوو یاساین
 (دوماهیا راست و دوماهیا چهپ) د زمانی
 کوردیدا ئەقین ل خوارینه: شیکرنا (۴۲) په‌یقا
 (باخچه‌فان - baxtʃəvan) ناڤه و (نه‌کیلن-
 (nəkəlīn) کاره:

د ناستی برگیدا په‌یف دهیتە برگه‌کرن، له‌ورا
 دبیزنی ناستی برگی و پینگاڤ ل دویف
 دابه‌شکرنا برگان دهینه دیارکرن و بو ههر
 برگه‌کی هیمایه‌ک دهیتە دانان. د ناستی
 پینگاڤی (L1) دا کو جهی سهریه، برگا لایی
 راستی یا ههر پینگاڤه‌کی د زمانی کوردی
 گوڤه‌را به‌دهینیدا هیمایه‌کی وەردگریت ژبه‌کو
 برگی بهیزن. ناستی دوماهی (L2) نامازی ب
 گوپیتکا توری یان ناستی په‌یقی ژلایی

(*) : L2

(.) (*) : L2

:L1	(. *) (*)	:L1	(*) (*)
:L0	(*) (*) (*)	:L0	(*) (*) (*)
	(ياسا دوماهيا چپ)		(ياسا دوماهيا راست)

ل سەر برگا دوماهينيه و جوړی پينگافى يی زمانى كوردی (لامبا برگه‌ی) په كو هيزا سهره‌كى دكه‌فټه سەر برگا لايى راستى له‌ورا پينگاف د زمانى كوردى گوفرا به‌هديندا يا راست سهره‌يه.

په‌وه‌نديه‌كا گرنګ د ناقبره (ئاراسته‌كړن و جهى هيزا سهره‌كى) دا هه‌يه، بو نمونه هيز د زمانى كورديدا دكه‌فټه لايى راستى، پينگاف دى ژ لايى راستى ده‌ستپنكته، بهلى نهو سيستمين هيزا سهره‌كى يا لايى چه‌پييت، پينگاف دى ژ لايى چه‌پى ده‌ستپنكته. كه‌واته، ئاراستا شيكرنا په‌يقين زمانى كوردى بو پينگافان ژ لايى راستى ده‌ستپنكته به‌ره‌ف چه‌پى، هه‌روه‌كى ل پيش نوكه هاتيه دياركړن كو روونكړن و راقه‌كړنا نه‌فى خالى پتر د په‌يقين سى برگه‌ييدا دياردبيت، ومك نمونا (شاره‌زور- Jarəzur) و (قاره‌مان- qarəman):

(۴۳) قاره‌مان qarəman - سى برگه‌يى:
 ← (qa) (rə man)
 → (qa rə) (man)*

په‌يقين چوار برگه‌يى دجووتن، له‌ورا چ ناريشه په‌يدانابيت نه‌گه‌ر خو ژ لايى چه‌پيژيغه بهينه شيكرن، ومك:
 (۴۴) (fa ris) (ta ni)

۴-۵: هه‌ستياريا چهندي يان سه‌نگى - Weight or Sensitivity Quantity
 مه‌به‌ست ژئ، ئايا سه‌نگا برگى (برگا كورت و دريژ) كارتتيكرنى ل جهى هيزى د په‌يقيدا دكه‌ت؟ يان نه؟ ل پيش نوكه هاتبوو دياركړن كو د زمانين هه‌ستياريا چهنديدا هيز دكه‌فټه سهر برگا گران، بو نمونه هيز د زمانى نينگليزيدا يا هه‌ستياره بو سه‌نگا برگى ژ بهركو دياركړنا هيزى ياگريداي ستراكچره برگيه
 (Katamba, 1989:234)، بهلى د زمانى كورديدا سه‌نگا برگى نه‌يا هه‌ستياره، بهلكو دشينين بيژين (هيز بو پولينكړنا په‌يقان ب تنى يا هه‌ستياره.

L0، په‌يغا (باخچه‌فان) ب شيوى برگه‌كړن ده‌يته دياركړن و بو هس برگه‌كى هه‌يامه‌ك هاتيه دانان، ل L1 سهره‌يى هس پينگافه‌كى هه‌يامه‌ك ومه‌رگرتيه، (باخچه‌فان) ناغه ئانكو برگا دوماهينى هيزه‌كا زيده‌تر يان سهره‌كى ومه‌ردگريت، له‌ورا (ياسايا دوماهيا راست)ه و ل L2 هه‌ياما دكه‌فټه ل سهر برگا ل لايى راستى به‌روفاژى كاري (نه‌كيلن) كو (ياسايا دوماهيا چه‌پ)ه، ئانكو هيزا سهره‌كى دكه‌فټه لايى چه‌پى، له‌ورا هه‌ياما كه‌فټه ل سهر برگا لايى چه‌پى.

ژه‌ژى گوتننويه، هس كه‌ره‌سته‌يه‌كى د زمانيدا پيدقيه ناغه‌ك هه‌بيت دكو ب نه‌وى ناڅى بهينه نياسين، بو نمونه ره‌نگى (كه‌سك) د بنه‌ره‌تدا ناغه بو (هه‌فاناق-سيفه‌ت)ى خو ده‌يته ب كار هينان، ب فى ره‌نگى د زمانى كورديدا حه‌فت جورين ناقان هه‌نه، نه‌وژى ناڅى (هه‌فاناقى، كه‌سى، كاري، هه‌فالكاري، چاوگى...) (بانيز عومه‌ر نه‌محمد، ۲۰۲۰: ۱۱، ۱۶) ئانكو هه‌مى ره‌گه‌م- كه‌ره‌سته د بنه‌ره‌تدا ناقن. كه‌واته زمانى كوردى -گوفرا به‌هدينى تا راده‌كا زور، زمانه‌كه پينگاف تيدا دراست سهره‌نه، ژ بهركو د ناقاندا برگا دوماهينى زانتره ژ برگين ديتر.

هه‌روه‌سا ل دويف جوړين پينگافان نه‌وين ل لاپه‌ره (۱۵) هاتينه دياركړن، زمانى كوردى پتر ل گهل جوړى سيني دگونجيت، ئانكو پينگاف د گوفرا به‌هديندا ژ جوړى (يامب)يه و ب (يامبا برگه‌يى) ده‌يته ناقكړن و نه‌گه‌رى گوهارتنا زارافى ژ (يامب) بو (يامبا برگه‌يى)؛ پينگاف د(برگه‌يى)نه چونكه قالبى پينگافان ب شيوه‌كى ناسايى برگان ده‌ه‌ژميريت بيى ئماژه ب ستراكچهرى نافخويى- ناغه‌كيى برگان بده‌ت (Hayes, 1995:63)، هه‌روه‌سا د(يامب)ينه چونكه هيز دكه‌فټه ل سهر برگا لايى راستى يا پينگافان (Hamid, T.S. 2015:128)

۳-۵: ئاراستا پينگافان : Feet direction -

ده‌ستپنكړنا ئاراستا شيكرنا پينگافكړنى د زمانى كورديدا ژ لايى راستى ده‌ستپنكته به‌ره‌ف چه‌پى، ژ بهركو جهى سهره‌ى د پينگافيدا

دهستنیشانکری-edge markedness، نه‌گشتگیری-
 (nonexhaustivity)، مه‌به‌ست ژئی دبیت ئیکسترا
 میتریکه‌ل بره‌گه‌ک بیت یان پاشگره‌ک... و
 بکه‌فیه‌ه لایئ راستئ یان یئ چه‌پئ ژ په‌یفئ ...
 (Hayes, 1995:58)

د زمانئ کوردیدا هنده‌ک پاشگر هه‌نه
 دیه‌ه‌یزن، وه‌ک پاشگرئین ریزمانئ (ا، ئ، ین) یئین
 دۆخئ خسته‌سه‌س و (ی، ئ) یئین دۆخئ تیان و
 مورفیمین نه‌نیاسینئ (یک، هک، ئ) دهمئ دچنه
 سه‌س په‌یفه‌کئ هیزا په‌یفئ بۆ خو راناکئشن،
 بۆنموونه نه‌گه‌ر په‌یقا (په‌رتووک -pərtuk) و
 په‌رتووکه‌ک (pərtukək) وه‌ر به‌گرین، هیز
 ناهیه‌ته فه‌گوه‌ازتن بۆ سه‌س پاشگرئ دوماهیی
 ئه‌وئ هاتیه‌ زیده‌کرن، به‌لکو هه‌ر دئ مینه‌ته ل
 جه‌ئ خو، که‌واته ئه‌و بره‌گا دوماهیی ئه‌وا
 پاشگرئ (هک) یئ لاواز ل گه‌ل، دبیه‌ته (ئیکسترا
 میتریکه‌ل) یا بره‌گا دوماهیی، وه‌ک ل خواری
 دیار :

(٤٦) ئا‌فره‌تئ- afrəte

L1: (. *)

L0: (* *)

. af rə te

بوویه ئیکسترا میتریکه‌لا بره‌گا دوماهیی و
 ژده‌رفه‌ئ پینگافئ هاتیه‌ دانان .

ره‌گه‌زه‌کئ لاوازی بره‌گا ل به‌ری خو (Al
 (Abdely, A.A. 2011:391).

٧- پینگافا میتریکه‌لی د زمانئ کوردیدا

Metrical Foot in Kurdish language-

د تیورا میتریکه‌لیدا، دهستنیشانکری جه‌ئ
 هیزئ دبیه‌ته نه‌گه‌رئ شروقه‌کرن ئاخفتنئ بۆ
 پینگافان، واته هیز ل دویف ریتما زمانئ دهیه‌ته
 دانان و نه‌فه‌ کاکلکا تیورا میتریکه‌لینه .

بئی کو ئاماژه بۆ سه‌نگا بره‌گئ -بره‌گا کورت و
 دره‌ژ- و هژمارا موران بهیه‌ته دان یاساین هیزئ
 د زمانئ کوردیدا دهیه‌ته دروستکرن و جه‌ئ وئ
 د پینگافیدا و ل سه‌س بره‌گئ دهیه‌ته دهستنیشانکرن،
 نه‌فه‌ژئ تاییه‌تمه‌ندییه‌کا زمانین نه‌هه‌ستیاره بۆ
 چه‌ندیئ .

٦- ئیکسترا میتریکه‌ل - Extrametricality :

ئیکسترا میتریکه‌ل تیورمه‌کا لاهه‌کیا فونولوجیا
 میتریکه‌لیه‌، هه‌روه‌سا یاسایه‌که یان پرۆسه‌یه‌که
 کو پینگه‌اته‌کا یان یه‌که‌یه‌کا پرۆسودی یا
 دیارکری ل دهمئ جیبه‌جیونا یاسایا
 دهستنیشانکرن هیزئ ل پشت گوه‌ دهیه‌ته هاقئتن و
 ناهیه‌ته پینگافکرن، ژبه‌رکو هیزئ و مرناگریت.
 ئیکسترامیتریکالی ژبۆ گه‌هشتن ب قالین
 دروستین هیزئ دهیه‌ته ب کاره‌ینان. ب دینتا
 (هه‌یس) ی هه‌تا کو کیانه‌کئ فونولوجیئ ئیکسترا
 میتریکه‌ل دیاربیت پیدیه‌ چه‌ند پیقه‌ر مه‌ک تیدا بن،
 ئه‌وژئ: (پینگه‌اته‌یی-constituency، که‌نارئ-
 لایئ- peripherality، که‌نارئ- لایین

(٤٥) په‌رتووک+ه‌ک-pərtu'kək پاشگره‌کئ بیه‌یز .

L1: (. *)

L0: (* *)

. Pə r tu kək

د نه‌فئ نموونا سه‌ریدا، ب زیده‌کرن نیشانا
 نفشئ مئ دۆخئ تیان(ئ-e) د زمانئ کوردیدا یا

(٤٧) رۆژه‌لاتناسین - Rōzhelatnasen:

L2: (*)

L1: (. *) (. *)

L0: (* *) (* *)

Rōz hō lat na sen

هه‌روه‌کو ژ نمونئ دیار بره‌گا ئیکسترا
 میتریکه‌ل هه‌می پیقه‌ر بخوفه‌ گرتینه .

(ئیکسترا میتریکه‌ل) د گوڤه‌را به‌هدینیدا
 زۆربه‌ی جارن ل پشت بره‌گا هیزدارا لایئ
 راستئ دهیت، ژبه‌رکو ل بره‌گیا دوماهیی
 په‌یدابیت و هیزئ وه‌رناگرن، له‌ورا ناهینه
 شروقه‌کرن و چ هژمارژی بۆ ناهینه‌کرن.
 پینگاف ل سه‌س ریتما بره‌گا مایی دهیه‌ته ئافاکرن،
 به‌لئ پشتئ کو بره‌گا دوماهیی- یا ئیکسترا
 میتریکه‌ل-دووباره دهیه‌ته د گه‌لداقه وه‌ک

(Hayes, 1995:71)، بەلێ نەمەرجه ئەف هەرسێ جۆره د هەمی زماناندا رەنگفەدەن.

د گوڤرا بە هەدینیدا پتیریا پینگافان ددوانه‌بینه د ئاستی برگیدا (σ σ) ، ئانکو ژ دوو برگان پیکدەیت و هیز ل سەر برگا دوماهینیە د ئاستی پینگافیدا (*). ئەگەر پەیفەکا سێ برگەبییت هەردوو برگین دوماهیێ دێ پینگافەکی پیکهین و ئەو برگا ب تێ ئەوال لایێ چەپی دمییت دێ بیته پینگافەکا ئاست نزم.

پینگافین ئاست نزم بچوێکترین پینگافا مومکنه، د زمانین هەستیاریا چەندیدا ژ برگەکا سفک پیکدەیت، بەلێ د زمانین نەهەستیاریا چەندیدا ژ برگەکی ب تێ پیکدەیت و ئەو برگە چ یاسفک بییت یان یا گران بییت، وەک:

(٤٨) شارەزا-*farəza'*

L2: (*)

L1: (*) (*)

L0: (*) (*) (*)

(fə) (rə) (za)

ل ڤیره (ʃa) کو برگەکا کتە ل لایێ چەپی دمییت، دشت ل دویف (مەرچی مسوگەری-*faithfulness condition*) بو پلا پینگافان بەیتە بلندکرن (Hayes, 1995:41).

ل دوماهیێ، ل دویف بنه‌مایێ گشتیێ ستراکچەری پروسویدیک یێ کو گریمان دکەت، شروڤەکرن یا گشتگیره و ستراکچەری پروسویدیک ب مەزنترین راده هاتیه دروستکرن (ژیدەری بەری: ١٠٢) دڤیت دوماهی برگین لایێ چەپی بو پیکهاتین بلندتر بەینه شیکرن- شروڤەکرن ل جەیی کو بمین نەشروڤەکری، بۆنموونه:

(٤٩) دەیک-*dəyk*: پینگافەکا ئیک برگەیه- ئاست نزم.

(*)

dəyk

(٥٠) مازی-*mazi*: پینگافەکا دوو برگەیه- تەمامه.

(* *)

ma zi

(٥١) ماموستا-*mamosta*: دوو پینگافان، ئیک یا تەمامه ئیک یا ئاست نزمه.

(*) (*) (*)

ب دیتنا (هالی و ئیدساردی ١٩٩٥)، دابەشکرن هیزێ د زنجیرەکا سگمینتاندا دشت سێ دیاردان شروڤەبکەت: (گروپکرن سگمینتان د پینگافاندا، دیارکرن سەرەیی پینگافان هەردوو جۆرین هیزان (سەرەکی و لاوەکی) د گوتنیدا ل دوماهیێ دیارکرن هیزا سەرەکی ژ (هەیس ١٩٨٠، ١٩٩٥) ی گەلەک زمان ل دویف هەبوونا (پارامیتەری پۆلینکرن پینگافان) تاقیکرینه و د ئەجامدا گەهشتیه تیورەکا سنوورداری.

هەلبەت دروستکرن ستراکچەری پینگافی د زمانێ کوردیدا کارەکی ب ساناهی نینه، بەلێ د شیاندایه ب شۆهەکی گشتی ل دویف دەستنیشانکرن جەیی هیزێ دیاربکەین، ئەوژی هەبوونا هیزا سەرەکی ل دوماهی پەیفین پروسویدیک د

د زمانێ کوردیدا، سەرەیی لایێ راستی یێ جۆری پینگافی دیارکەت و ل دویف ئەقی خالی پارامیتەری ئاراستا شیکرن پینگافیژی دەیتە ئاشکراکرن کو ژ لایێ راستی دەستپێدکەت بەرەف لایێ چەپی. ژ لایەکی دیقه، نەسەرەخوییا دەستنیشانکرن هیزێ بو) سەنگا-*weight* برگی (ناسناما نەهەستیاریا چەندی ددەته زمانی.

هەروەسا دشتین بیژین (تیورا فۆنۆلۆجیا پروسویدیک) ریکەکه ژبو ناماژەکرن و دیارکرن پینگافان. (سیلکرک ١٩٩٦) ددەته دیارکرن کو (*headedness*) بنه‌مایێ نەگوره د هەرما پروسویدیکا بنه‌مایێ هەر کاتیگورییهکا پروسویدیک ب کیمیفه راستەوخۆ ل سەر کاتیگورییهکا دی یانه پتر ژ ئیک ئاست دین ویدا د هەر میدا زالدبیت، (هەمان ژیدەر: ١٢٧) بۆنموونه، دڤیت پەیفا پروسویدیک ب کیمیفه پینگافەک هەر هەبییت.

ژبەرکو بنه‌مایێ سەرەکی پارامیتەرکرن تیورا هیزا میتریکەلێ ئەوه کو تیورەکا مۆکوم و ب دروستی پیناسەکری و سنووردار هەبییت داکو شیانین وەسفکرن سێستەمی هیزێ د هەمی زمانین جیهانیدا هەبییت، لەورا (هەیس) ی جۆرین پینگافان بین زمانین لیکۆلین ل سەر کری ژ (١٥) جوران بو سێ جۆرین سەرەکی کیمکریه

دهستنیشانکرنا هیزا سره‌کی، (Hayes) ی دوو گریمانه دیارکرینه (همان ژیدەر: ۱۹۱).
 ا-یان ههمی پینگاقین په‌یقا نه‌ساده پیکفه دهینه
 گریدان و ل ژیر ئیک چینا په‌یقی، هه‌روه‌کی ل
 خواری دیار:

(۵۴) پەرتوو‌کخانه-pærtukxanə
 L2: (*) (چینا په‌یقی)
 L1: (*) (.) (*) (چینا پینگاقی)
 L0: (*) (*) (.) (*) (*) (چینا برگئی)
 Pər tu kxa nə

ب-یانژی هه‌ر په‌یقه‌کا ساده، چینا په‌یقین خو یا
 جودا هه‌یه و ل گهل چینه‌کا زیده‌تر یان بلندتر
 په‌یقین نه‌ساده، وه‌ک:

(۵۵) پەرتوو‌کخانه-pærtukxanə
 pærtukxanə
 L3: (*) (چینا په‌یقین نه‌ساده یا)
 زیده)
 L2: (*) (*) (چینا په‌یقی)
 L1: (*) (*) (.) (*) (*) (چینا پینگاقی)
 L0: (*) (*) (.) (*) (*) (چینا برگئی)
 Pər tu kxa nə

د شیانداپه بیژین، هه‌ردوو گریمانین دیارکری
 تا راده‌کی ل سه‌ر نا‌قین نه‌ساده بین زمانی
 کوردی دهینه جیبه‌جیکرن.

نه‌جام

د نه‌قی لیکولینیدا دیاربوو کو د شیانداپه ب
 ریکا فونولوجیا میتریکه‌لی، جهی هیزی د ناخفتنا
 زمان و دیالیکتاندا بهیته شروفه‌کرن. هه‌روه‌سا
 پینشبینیا جهی هیزا سره‌کی و لاوه‌کیژی
 بهیته‌کرن، نه‌وژی ب ریکا په‌یره‌وکرنا چهندین
 یاسایان. ل دویف نه‌وان داتاینن زمانی کوردی
 بین هاتینه کومقه‌کرن دیاربوو کو ههمی برگان
 شیان هه‌لگرتنا هیزی هه‌یه له‌ورا دهستنیشانکرنا
 جهی هیزا سره‌کی کاره‌کی بسانا‌هی نینه. ل
 دوماهیی دشینن نه‌جامین لیکولینیدا ب نه‌قی
 ره‌نگی ل خواری کورت بکه‌ین:

۱-د زمانی کوردیدا حه‌فت جورین نا‌قان هه‌نه،
 (کار)ژی ئیک ژ نه‌وان نا‌قانه، نانکو ههمی
 ره‌گه‌ز-که‌ره‌سته د به‌ره‌تدا نا‌قن ل پینش کو بو

Ma mos ta
 (۵۲) تا‌قی‌کرن-ta qikirin : دوو پینگاقین
 ته‌مامن.

(*) (*) (*) (*)
 ta qii ki rin
 (۵۳) نه‌ورو‌زا مه هاته‌فه- nəwroza mə
 hatəvə: سئ پینگاقین ته‌مامن ل گهل ئیکا ئاست
 نزم.
 (*) (*) (*) (*) (*) (*) (*) (*)
 nəw ro za mə ha tə və

د نه‌جامدا و ب رینیا هینانا نمونان د زمانی
 کوردیدا و دروستکرنا پینگاقان، دشیی بیژین
 پتیریا جارن پینگاق د زمانی کوردیدا دوو
 برگه‌یینه و برگا دوماهیی زانتره .

د (یامبا برگه‌یی)دا ری ب پینگاقین ئیک
 برگه‌یی دهینه دان. خالا جیاوازا وئ ژ (یامب)ی
 ل ده‌ف (هه‌یس)ی، ب شیه‌وه‌کی سره‌کی د
 نه‌ه‌ستارییا دهستنیشانکرنا هیزی‌دایه بو سه‌نگا
 برگان. (هه‌یس) دیارده‌کت کو پینگاقین (یامب)ی
 د سیسته‌مین نه‌ه‌ستارییا چهندیدا
 نه‌دپشتراستکرینه. دشینن بیژین، سیسته‌می
 (یامب)ی بی دیارکرنا هیزی ل دویف سه‌نگا
 برگئی ل سه‌ر داتاینن زمانی کوردی ناهینه
 جیبه‌جیکرن (Hamid, T.S. 2015: 131-132).

که‌واته، قالین پینگاقان د زمانی کوردیدا،
 وه‌کی نه‌وان زمانانه ده‌می برگه‌ک ب تنی ل
 دوماهیا لایی چه‌پی دمینیت دی بو پینگاقی هه‌ته
 پله بلندکرن. چهندین زمانین تروکییا برگه‌یی
 پالپشتیا پله بلندکرنا برگا گران بو پینگاقی کریه
 (Hayes, 1995: 103).

تانوکه دهینه گریمانه‌کرن، ناراستا شیکرنا
 پینگاقی ژبو دهستنیشانکرنا هیزی د زمانی
 کوردیدا به‌ره‌ف لایی چه‌یقه‌یه. هه‌روه‌سا ل
 دویف هندئ کو هیزا سره‌کی ل دوماهیییه و یا
 لاوه‌کی ل سه‌ر ههمی برگین دییه، هه‌بوونا قالبی
 شیکرنا به‌ره‌ف لایی چه‌پی د زمانین (یامبا
 نه‌ه‌ستارییا چهندی)دا یا کیمه. زمانی کوردیژی
 ئیکه ژ قان جوره زمانان.

سه‌باره‌ت ستراکچه‌را پروسودیک یا په‌یقین
 نه‌ساده وه‌ک (په‌رتوو‌کخانه، خواری‌نگه‌ه، کارگه‌ه،
 چاقشین، پیقازته‌رک،...) ژبو شروفه‌کرن و

80-89، ره جان نيسماعيل 1998: 62-109، وريا عومر 2009: 284-288، عبدالوهاب خالد 2009: 19-25 و 41-76. شيرزاد سه بری و عه بدولسه لام نه جهه دين 2019: 153-162)...

² زوربه ی زمانغانان باس ل جهی هیزی د زمانی کوردیدا کریه، بهلی ره جان نيسماعيل حه سن، 1998: 62-109) ب شیوه کی تیروته سه لی باس ل جهی هیزی... کریه، له ورا مه پتر مفا ژ نه فی ژیده ری و هر گرتیه.

³ ب پتر زانیاریان دهر باره ی مورفیمین هیز راکیش، بنیره ره جان نيسماعيل، 1998: 85-95.

⁴ د لیک ولینیدا وه کو پندفی و ناماژین کورت ب هیزا کاری ورسته و گریبان هاتیه دان داکو بابه تی لیک ولینی پیچه ک بهیته سنووردار کرن. ژبلی نه فی یه کی، ناماژه کرن ب هیزا کاری ل دویف تیورا فونولوجیا میتریکه لی د پاشه و ژیدا دبیته بابه تی لیک ولینین تمام بهر فرمه.

⁵ ب پتر زانیاریان سله ماندا زانستیا نه فی چه ندی بنیره: ناوه لئاوی کوردی به شیکه له ناو، محمد معروف فلاح، 1990: 88-89.

⁶ ب پتر پترانین دهر باره ی نه فان سی زاراقان بنیره: تالیب حوسین عملی، 2005: 159، 106-107، 112).

⁷ ل قیره مه بهست ژ زارافی عروجیه یان کیشداری نه نهو تیگه هی کهنی گریدای (بحور- دهریا) بین هوزانینه، به لکو نهو تیوره نهوا گرنگی ب برکه کرنا ناخفتنی ددهت ژب و شروفه کرنا هیزی (النبره و التیسیر).

⁸ فونولوجیا نوتوسیگمیتال (که رتین نازاد): وه کو تیوره ک ب نواندا دهنگان و ل سهر بنه مای راسته هیل و ریژونا زنجیره کا که رتان هاتیه دانان. ب پتر پترانین بنیره: Goldsmith, J. 1990، Katamba, (1989).

⁹ په یقین فونولوجی: نهو پیشگرین کارین بین هیزی و هر دگر، ب په یقین فونولوجین سهره خو د دهیته نی اسی، بنیره: Hasan, A. 2016: 398.

¹⁰ ب پتر زانیاری دهر باره ی نه فی زارافی (Lieberman & Prince, 1977) ب درزی ل سهر ناخفتیه.

¹¹ نهو ریازه دهنده ک ژیده راندا ب (تورا په تی- pure) یان (تورا بی پیکهاته) یا تیورا میتریکه لی دهیته نا فکر.

¹² نهو ریازه دهنده ک ژیده راندا ب تور و پیکهاته (grid and constituent) یان تورا پیکهاته کری د تیورا میتریکه لی د دهیته نیاسین.

کارین خو بهینه ب کارهینان، که واته د ناغاندا هیز یا راست سهره یه.

۲- هه می قاولین زمانی کوردی شیان هه نه هیزی و هر بگرن، واته جیاوازی د ناقبه را برگا سفک و گراندا نینه.

۳- پیرانیا دارین میتریکه لی دوه که هفن د هه بونا ساخه تی جووتوبون یدا (- بهیز و لاواز)-، ههر جووته ک - کو ب خویشک دهینه نیاسین - ژ دوو لقا پیکه هیته نیک ژ وانا- (برگا ب هیزه- strong syllabl)، یا دی - (برگا لاوازه- بیه یزه- weak syllabl). ههروسا نهف ههردوو خویشکه (پینگا ف) پیکه هیتن.

۴- تورا میتریکه لی د بلندترین کوپیتک دهر برینی ژ بهیزترین و ب زالترین برکه دکت.

۵- هیز د ستراکچه ری پینگا فیدا ل گو فورا به دینی دکه فیه لای راستی و پتریا جاران پینگا ف یا دوانه یه ل سهر ناستی برگی (σ') (σ، واته سنوورداره و فورمی وی (*). په، ههروسا ری ک ب پینگا فین ناست نزمزی دهیته دان (σ') و فورمی وی (*). په.

۶- ناراستا شیکرنا برگان بو پینگا فان د زمانی کوردیدا ژ لای راستی دستپنیکت بهر هف لای چه پی.

۷- زمانه کی نه هه ستیاره بو چه ندی، ژ بهرکو پشتبه ستی ل سهر سه نگا برگی ناکت ژبو دستنیشانکرنا جهی هیزی و جهی هیزی و نه هه ستیاری وی، جو ری پینگا فان د د به دینیدا دکه ته جو ری (یامبا برگی).

۸- د گو فورا به دینیدا نیکسترا میتریکه لی دهینه دین ل دهمی دستنیشانکرنا هیزا سهرمی.

۹- ل دویف رو نکرنا هه رس ری بازین فونولوجیا میتریکه لی دشین بیژین، هه رس لی کولینی ل هیزی دکن نهو ژی ب ری کا په یوه ندیا د ناقبه را (برگی و پینگا ف) دا، تاییه تمه ندیا ژ هه میان گرنگر بریارانا قالبین هیزیه کو (ریتمن). تا راده کی نارمانجا وان نیکه، به لی ههر نیک ب شیوازمی جودا دهر برینی ژ سروشتی هه رمی هیزی دکت.

ژیده ر

ژیده ر ب زمانی کوردی:

نهوره حمانی حاجی مارف، ۱۹۷۶، زمانی کوردی له بهر روشنایی فونه تیکیدا، چاپخانه ی کوری زانیاری کورد، به غدا

پهراویز

¹ ب پتر پترانین بنیره: (McCarus, E.N. 1958، نهوره حمانی حاجی مارف 1976: 69، Fattah, M.M. 1980 و 1997: 45-57، غازی فاتح 1984: 83، Ahmad, A.R. 1986:

- Fattah, M.M. (1980). On the stress system of Kurdish. Zanco, the Scientific journal of Sulaimaniyah University. Vol-6. No-2. Sep. pp 1777-200.
- Fattah, M.M. (1997). A generative grammar of Kurdish Amsterdam...
- Goldsmith, J. 1990, Autosegmental and Metrical phonology...
- Hameed, F. (2018), The basic tenets of generative phonology, university of Babylon.
- Hamid, T.S. 2015. The Prosodic Phonology of central Lurdish, doctor of philosophy... Newcastle University.
- Hasan, A. (2016), The phonological word and stress shift in northern kurmanji Kurdish, university of Zakho.
- Hayes, A.B. (1980), A Metrical Theory of Stress rules, Submittel in partial fulfillment of the requirements for the degree of doctor of Philosophy, Harvard college.
- Hayes, B. 1995, A Metrical Stress theory principles and Case Studies.
- Hayes, B. 1982, Extrametricality and English stress, Linguistic inquiry, Jstor.
- Hogg, R. & McCully, C.B. (1987) Metrical Phonology: A Course book. University of Cambridge Publishing: New York, NY.
- Hulst and Smith, 1982, The structure of phonological representations, part 1.
- Katamba, (1989), An introduction to phonology, francis
- Liberman M. and Prince A. 1977. On stress and Linguistic rheathm, linguistic Inquiry, Vol.8, No. 2, pp.249-336.
- McCarus, E.N. 1958, A Kurdish Grammmear, New York.
- Nespor, M. & Vogel, I.B. 1986, Prosodic Phonology. Dordrecht: Foris.
- Shareef, D.M. 2012, A Nonlinear Analysis of stress in northern Kurmanji Kurdish with reference to English, College of Arts, University of Duhok.
- ..
- بانیز عومەر ئەحمەد، (٢٠٢٠)، ریزمانا بەهه‌دینی، لیکۆلینین - ئەکادیمی دهرباره‌ی مۆرفۆسینتاکسا بەهه‌دینی، ده‌زگه‌هی نالیه‌ند، چاپخانه‌ ته‌هران- کوردستان- ده‌وک.
- بانیز عومەر ئەحمەد، ٢٠٠٦، دیاردا گوه‌ورینا ده‌نگی (و) د پهیفا (خواندن) زمانی کوردیدا، ئەکادیمی کۆواری کۆری زانیاری کوردستان، ژماره (٤)، هه‌ولێر، ل ٢١٥-٢٢٠.
- تالیب حوسین عه‌لی، ٢٠٠٥، فسه‌ه‌نگی زاراوه‌کانی ده‌نگسازی، نینگلیزی- عه‌ره‌بی- کوردی، چاپی یه‌که‌م، هه‌ولێر.
- ره‌حمان ئیسماعیل حه‌سه‌ن، ١٩٩٨، په‌یره‌وی فۆنیمه‌ ناکه‌رتیه‌کان له‌ زمانی کوردی دا، ناما دکتورایی، کولێژا په‌روه‌ده- ئیبن رشد- زانکۆی به‌غدا.
- عه‌بدولسه‌لام نه‌جمه‌دین و شه‌رزاد سه‌بری، ٢٠١١، زمانقانییا تیۆری، چاپی ئیک، چاپخانه‌یا هه‌جی هاشم/ هه‌ولێر.
- عه‌بدوله‌هاب خالید موسا، ٢٠٠٩، هیز و ئاوازه له‌ دیالیکتی کوردی ژووروودا، کتبخانه‌ی گشتی هه‌ولێر، کوردستان.
- غازی فاتح وه‌یس، ١٩٨٤، فونه‌تیک، چاپی یه‌که‌م، چاپخانه‌ی الادیب البغدادی.
- محمد معروف فاتح، ١٩٩٠، هه‌ندئێ تیبینی دهرباره‌ی ئاوملناو له‌ کوردیدا، گوفاری رۆشنییری نوێ، ژماره (١٢٥)، به‌غدا، ل ل ٧٩-٩٢.
- وریا عومەر ئەمین، ٢٠٠٩، ئاسۆیه‌کی تری زمانه‌وانی، به‌رگی یه‌که‌م، چاپی دووم، هه‌ولێر.

ژێده‌ر ب زمانی نینگلیزی:

- Ahmad, A.R. (1986), The Phonemic system of modern standard Kurdish, University of Michigan (thesis).
- Al Abdely, A.A. 2011, Stress patterns in an Iraqi Arabic variant a Metrical approach instructor University of Anbar, Education College for Women Dept of English.
- Bradley, S. 1996. Metrical Phonology and SLA. Bakersfield Convention Center, Bakersfield.
- Crystal, 2003, A Dictionary of Linguistics & Phonetics, Fifth Edition,
- Durand, J. (2014), Generative and Non-Linear Phonology,

الانماط النبر في اللهجة المحلية البهدينية الكوردية بحسب الفونولوجيا العروضية

الخلاصة

تعتبر انماط النبرية في اللغة الكوردية مجال مهم في علم الاصوات، هذه الدراسة تلقي الضوء على بيان وتحليل انماط النبر في اللغة الكوردية اللهجة المحلية البهدينية، كما يهتم بموقع النبر الرئيسية في مستوى الكلمة حسب (النظرية الفونولوجية العروضية) ل (هايس 1995)، النبرة حسب هذه النظرية هو بناء هرمي للانماط الايقاعية التي يكون فيها احد المقاطع بارزا نسبيا عن ما سبقه وتبعه من المقاطع اللفظية المجاورة في الهرم. تم اخذ العينات و الامثلة من المتحدثين باللهجة المحلية في دهوك. و لتحديد الانماط النبرية الصحيحة يجب الاخذ بعين الاعتبار هذه الخطوات: (انواع التفعيلة- foot، الحدود، اتجاه بناء التفعيلة، ثقل المقطع و اضافة الى عامل الاكسترا متريكاليتي. ومن أهم الاسئلة التي تطرح هذه الدراسة: (هل يمكن تطبيق نظرية الفونولوجية العروضية ل (هايس 1995) على اللغة الكوردية؟ او لا؟، فاذا كان الجواب نعم، هل (الرأس-head) يقع في اليمين أو اليسار؟ وهل التفعيلة محدود او غير محدود؟، وهل يكون بناء التفعيلة متجهه من اليمين الى اليسار؟ او بالعكس؟ هل ثقل او وزن المقطع محسوسة او غير محسوسة على تحديد موقع النبر؟ هل يسمح باكسترامتريكاليتي و تفعيلات المنحرفة- degenerate feet؟. كل هذه تتحقق عن طريق تحليل الامثلة الى تفعيلات العروضية مبينة في الاشجار والشبكات العروضية. ونستنتج مما سبق ان نظرية (هايس) الجديدة لانماط النبر-الرئيسي والثانوي- يمكن ان تطبق على اللهجة المحلية البهدينية في اللغة الكوردية.

STRESS PATTERNS IN THE KURDISH BAHDINI LOCAL DIALECT ACCORDING TO THE METRICAL THEORY OF PHONOLOGY

KASAR YASEEN MOHAMMED* and ABDULWAHAB KHALID MOSA**

*Dept. of Kurdish language, college of languages, University of Duhok, Kurdistan Region- Iraq

**University of Nawroz, Kurdistan Region-Iraq

ABSTRACT

Stress patterns in Kurdish language is a significant field of phonology. This research is an attempt to illustrate and analyze stress patterns in Kurdish language (Badini local dialect), as well as determining the location of the main stress in word-level according to (the theory of metrical phonology by Hayes (1995)). Stress, according to this theory, is a hierarchical structure for rhyme patterns, one syllable in a series of syllables in the hierarchy is more prominent than its adjacent ones. Examples from speakers of the center of Duhok accent have been analyzed with descriptive analytical method. Several aspects must be taken into consideration in order to determine well-formed stress structures (foot type, boundedness and foot direction, quantity sensitivity and extrametricality).

The main questions and suppositions of this research are: (Is the theory of metrical phonology (Hayes, 1995) applicable to Kurdish language or not? If yes, is it right-headed or left-headed? Is the domain bounded or unbounded? Is foot construction from right to left or otherwise? Does syllable weigh affects the position of stress or not? Are extrametricality and degenerate feet allowed or not? This, is achieved by parsing samples into metrical feet presented in metrical trees and grids. Finally, the outcome shows the applicability of Hayes' new theory to primary and secondary stress patterns in Kurdish Badini accent.

KEY WORDS: Syllable, Head, Foot, Tree Metrical, Metrical Grid, Bracketed Grid.